

Ἡ συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτου Δαμασκηνοῦ (Παπανδρέου) στοὺς διαχριστιανικοὺς καὶ διαθρησκειακοὺς διαλόγους

MARIA BRUN*

Α΄ ΜΕΡΟΣ:

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΔΙΑΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΔΙΑΛΟΓΩΝ¹

1. Προεισαγωγικὲς παρατηρήσεις

Ὁ διαθρησκειακὸς διάλογος ὡς αἴτημα τοῦ 21^{ου} αἰ. ἢ, ἀλλιῶς, τῆς 3^{ης} χιλιετίας, μοιάζει προφανῆς. Ὡστόσο, ποιοὶ εἶναι οἱ συμμετέχοντες στὸ διάλογο; Κατακερματισμένες, περιχαρακούμενες μεταξύ τους θρησκευτικὲς ὁμάδες, οἱ ὁποῖες προσβλέπουν στὴν ἀπόκτηση κύρους ἔναντι ἐκπροσώπων ἀλλότριων δογμάτων; Καὶ σὲ μία τέτοια περίπτωση, τί γίνεται μὲ τὴν αὐθεντικότητα, μὲ τὴν ἀξιοπιστία; Μήπως πρέπει νὰ γίνει ἓνα βῆμα πίσω σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸν φιλόδοξο στόχο τῶν διαθρησκειακῶν διαλόγων καὶ νὰ σταθεροποιηθεῖ πρῶτα ὁ διαχριστιανικὸς διάλογος; Ἡ μήπως θὰ ἦταν ἀκόμη πιὸ ὀρθὸ νὰ θέσει κανεὶς στα-

---

* Ἡ Μαρία Brun εἶναι Δρ Θεολογίας καὶ πρῶην συνεργάτις τοῦ Ὁρθόδοξου Κέντρου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὸ Chambésy τῆς Γενεύης.

1. Ἡ παροῦσα μελέτη θὰ δημοσιευτεῖ σὲ δύο μέρη: τὸ ἓνα ἀφορᾷ τὴ συμβολὴ στοὺς διαχριστιανικοὺς Διαλόγους (1^ο μέρος) καὶ τὸ ἄλλο τὴ συμβολὴ στοὺς διαθρησκειακοὺς διαλόγους (2^ο μέρος). Ἡ εἰσαγωγή, μὲ τὸν τίτλο «Προεισαγωγικὲς παρατηρήσεις», καταδεικνύει τὴν ἐξέλιξη τῶν πρωτοβουλιῶν καὶ τῶν ἰδεῶν ἀναφορικὰ μὲ τοὺς διαλόγους ἐν γένει καθὼς καὶ ὑπὸ τὸ πρῖσμα τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι: δεδομένα πού ἐν μέρει εἶναι ἤδη γνωστά. Στὸ τέλος κάθε ἀποσπάσματος ἀκολουθεῖ ἓνα συγκεντρωτικὸ συμπέρασμα (*πλάγιοι χαρακτηρισ*) τὸ σύνολο τῶν συμπερασμάτων αὐτῶν συνιστᾷ τὴ βάση καὶ τὸ ἱστορικὸ τῆς συμβολῆς τοῦ Μητροπολίτου Δαμασκηνοῦ. Οἱ συζητηθέντες Διάλογοι ἐξετάζονται σὲ ἓνα πλαίσιο τριῶν βημάτων: ἐξέλιξη καὶ πορεία· ἐκτιμήσεις τοῦ Μητροπολίτου Δαμασκηνοῦ ὡς Γραμματέα ἢ καὶ συμπροεδρεύοντα· ἀξιολόγηση τῆς συμβολῆς τοῦ Μητροπολίτου Δαμασκηνοῦ. Τέλος, διατυπώνονται πρὸς ἐπανεξέταση ὀρισμένες μελλοντικὲς προοπτικὲς βάσει τῶν ἀρχικῶς ἀναφερθέντων πρωτοβουλιῶν.

θερά θεμέλια στην ένδοορθόδοξη ένότητα προτού σταθεῖ ἐνώπιον τῶν ὑπολοίπων χριστιανῶν; Φυσικά, αὐτὰ δὲν εἶναι καινούργια ἐρωτήματα, ὅπως ἀποδεικνύει ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία² ἀπεναντίας, τὰ σημεῖα ἀφετηρίας γιὰ τὸν διάλογο δὲν ἔχουν ἀπωλέσει στὸ ἐλάχιστο τὴν ἐπικαιρότητά τους καὶ παραμένουν ἀξιοσημείωτα.

Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ ἐνδοορθόδοξο πλαίσιο, ἤδη κατὰ τις πρώτες δεκαετίες τοῦ 19^{ου} αἰ. εἶχε κυριεύσει τὴν Εὐρώπη «μία ἀσυνήθιστη πνευματικὴ ἀνησυχία», ἡ ὁποία ἐμφορεῖτο ἀπὸ τὸ οἰκουμενικὸ ὄραμα, τὸ ὁποῖο, ὅμως, ἐκτιμήθηκε ἐκ τῶν ὑστέρων ὡς «οὐτοπικό»³. Οἱ πρώτες προσπάθειες, ἐν τούτοις, μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι δείχνουν τὸ δρόμο, διότι ἡ ἐπιταγὴ τοῦ Ἰησοῦ, τὸ «ἵνα πάντες ἐν ὧσιν»⁴, ἀφύπνιζε ὀλοένα ξανά τὴ συνείδηση τῶν χριστιανῶν. Ὅμως, πῶς θὰ μπορούσε νὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ ἐνότητα, ὅταν οἱ διαφορὲς ὁδηγοῦσαν σὲ διαστάσεις;

Στὶς ἀρχὲς τοῦ 20^{ου} αἰ. τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως διαδραμάτισε ἐξέχοντα ρόλο, ἀποτολμώντας βήματα, τὰ ὁποῖα κινοῦνταν στὴν κατεύθυνση τοῦ ἀνοιχτοῦ πνεύματος τῶν καιρῶν⁵ καὶ ἐγκαινίασαν τὸ δίχως ἄλλο τὴν ἐποχὴ τοῦ Οἰκουμενισμοῦ. Γνωστὲς εἶναι οἱ ἐγκύκλιοι τῶν δύο πρώτων δεκαετιῶν: τὸ 1902 ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἰωακείμ Γ' (1901-1912) ἀπευθύνθηκε σὲ ὅλες τὶς ὀρθόδοξες ἀδελφές Ἐκκλησίες, προκειμένου ἀφ' ἐνός «οἱ ὀρθόδοξοι λαοὶ νὰ συναντηθοῦν στὴν ἐνότητα τῆς πίστεως, στὴν ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον καθὼς καὶ στὴν ὁμόνοια, ὥστε νὰ ἐνδυναμώσουν τὴν πίστη καὶ νὰ ὑπερασπιστοῦν καλύτερα τὶς Ἐκκλησίες ἀπέναντι στὶς ἀπειλὲς τῆς ἐποχῆς αὐτῆς»⁶ καί, ἀφ' ἑτέρου, νὰ διερευνηθεῖ τὸ ζήτημα «περὶ τῶν ἐν τῷ παρόντι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι σχέσεων ἡμῶν μετὰ τῶν δύο μεγάλων τοῦ χριστιανισμοῦ ἀναδενδράδων, τῆς δυτικῆς δηλονοῦν καὶ τῆς τῶν διαμαρτυρομένων»⁷. Ἐξυπακούεται πὼς ἡ διερευνητικὴ αὐτὴ ἐπαφὴ ἔγινε μὲ τὸ βλέμμα στραμμένο

2. Πρβ. *A History of the Ecumenical Movement*. τόμ. I: 1515-1948 (ἔκδ. ὑπὸ R. Rouse καὶ S.C. Neill)· τόμ. II: 1948-1968 (ἔκδ. ὑπὸ H.E. Fey). – Γενεὴ 1986.

3. FLOROVSKY GEORGES, *The Orthodox Churches and the Ecumenical Movement prior to 1910*. στὸ: ὁ.π. 169-215· ἐδῶ 193 κ.ἑξ.

4. Ἰω. 17, 21.

5. Πρβ. FLOROVSKY G., ὁ.π. 211 καὶ HARKIANAKIS STYLIANOS, *Die orthodoxe Kirche und die ökumenische Bewegung*, στὸ: *Ökumenische Kirchengeschichte* (ἔκδ. ὑπὸ R. Kottje καὶ B. Moeller), τόμ. 3: Neuzeit. – Mainz 1974, 349-356, ἐδῶ 351.

6. PAPANDEOU DAMASKINOS, *Le Patriarcat oecumenique dans les temps modernes*. στὸ: *Constantinople. Le Patriarcat oecumenique et les monuments byzantins*. – Ἀθήνα 1989, 293-339· ἐδῶ 312 κ.ἑ.

7. ΣΤΑΥΡΙΑΔΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, *Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*. – Ἀθήνα 1967, 146.

στήν «πολυπόθητη επανένωση με τις Ἐκκλησίες τῆς Δύσης», συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν Παλαιοκαθολικῶν, καθὼς καὶ τῶν Ἀγγλικανῶν. Μὲ τὴν ἀντίστοιχη ἐγκύκλιο τοῦ ἔτους 1904 ἡ διερευνητικὴ ἐπαφὴ ἐπεκτάθηκε καὶ στὶς «Ἀρχαῖες Ἀνατολικὲς Ἐκκλησίες»⁸. Σκοπὸς τῶν ἐγκυκλίων αὐτῶν ἦταν ἡ «ἐξέταση καὶ ἡ ἐπεξεργασία σημείων συνάντησης καὶ σύγκλισης μεῖς ἄλλες Ἐκκλησίες», καθὼς καὶ ἡ πρόταση γιὰ ἀπὸ κοινοῦ διάσκεψη «ἐπὶ τῷ παρασκευάσει πεδίου ὁμαλῆς φιλικῆς ἀμοιβαίας προσπελάσεως καὶ καθορίσει ἐν κοινῇ ὁμοφωνίᾳ τῶν μελῶν τῆς καθόλου ὀρθοδόξου ἡμῶν ἐκκλησίας τὰς βάσεις, τὰ μέτρα καὶ τὰ μέσα, τὰ ὡς ἄριστα κριθησόμενα»⁹. Μὲ ἄλλα λόγια, στὶς ἐγκυκλίους αὐτὲς ὑπάρχει ἤδη τὸ ἔναυσμα ποὺ ἀργότερα θὰ ὀδηγήσει στὴν Προπαρασκευὴ τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, στὴν ἡμερησίᾳ διάταξη τῆς ὁποίας βρῖσκονται οἱ οἰκουμενικὲς σχέσεις μετὰ τοὺς ὑπολοίπους χριστιανούς, καθὼς καὶ οἱ διμερεῖς διάλογοι μετὰ τὶς ὑπόλοιπες Ἐκκλησίες καὶ τὶς ἐκκλησιαστικὲς κοινότητες¹⁰.

Ὑστερα ἀπὸ αὐτὸ τὸ «πρῶτο οἰκουμενικὸ ἄνοιγμα», τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ἔθεσε ἓνα ἐπιπλέον ὀρόσημο: ἡ ἐγκύκλιος τοῦ 1920, ἐκδοθεῖσα ὑπὸ τοῦ τότε *Τοποτηρητοῦ*, ἀπευθυνόταν αὐτὴν τὴ φορὰ «στὶς χριστιανικὲς Ἐκκλησίες ὅλης τῆς ὑψηλίου» καὶ τὶς καλοῦσε «σὲ ἀδελφικὴ συνεργασία» ἀλλὰ καὶ «ὅπως συμπήξωσι “Κοινωνίαν τῶν Ἐκκλησιῶν” κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς “Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν”»¹¹, ὥστε αὐτὲς νὰ ἀλληλοπροσεγγιστοῦν μετὰ κοινὲς πρωτοβουλίες σὲ πρακτικὸ, ἐπικοινωνιακὸ, ἐκκλησιαστικὸ, θεολογικὸ καὶ προπαντὸς πνευματικὸ ἐπίπεδο. Τὸ «νέο αὐτὸ πνεῦμα ποῦ ἀποπνέει ἡ ἐγκύκλιος ἀποσκοπεῖ στὴν ἐξάλειψη τῆς δυσαρέσκειας καὶ τῆς δυσπιστίας μεταξὺ τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν»¹². Μὲ τὸ ἔγγραφο αὐτὸ, τὸ ὁποῖο ἐκφράζει «μία σημαντικὴ ἀλλαγὴ φρονήματος»¹³, ἡ Ὁρθοδοξία εἰσήλθε ἐν τέλει σὲ μία οἰκουμενικὴ σχέ-

8. Πρβ. στό: ΧΑΡΚΙΑΝΑΚΗΣ ΣΤ., ὁ.π. 350.

9. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΜΑΞΙΜΟΣ Σάρδεων, *Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ* – Θεσσαλονίκη 1972 [*Das Ökumenische Patriarchat in der orthodoxen Kirche. Auftrag zur Einigung*. – Φράμπουργκ - Βασιλεία - Βιέννη 1980, 413 κ.έ.]

10. Πρβ. Ἀποφάσεις τῆς Γ' Προσυνοδικῆς Πανορθοδόξου Διασκέψεως, στό: *Ἐπίσκεψις*, ἄρ. 369 (15.12.1986). [Die Beschlüsse der III. Vorkonziliaren Panorthodoxen Konferenz (Chambésy, 28.10.-6.11.1986). Στό: *Una Sancta* 42 (1987) 7-12.]

11. ΧΑΡΚΙΑΝΑΚΗΣ, ὁ.π. 351 καὶ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΜΑΞΙΜΟΣ, ὁ.π. 414.

12. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ Δ., ὁ.π. 313.

13. ZERNOV NICOLAS, «The Eastern Churches and the Ecumenical Movement in the Twentieth Century». Στό: *A History of the Ecumenical Movement*, τόμ. Ι, ὁ.π. 643-674· ἐδῶ 654.

ση με τις υπόλοιπες Ἐκκλησίες. Ὡς ἐκ τούτου, τὸ ἔτος 1920 κατέστη μία καθοριστική χρονική στιγμή, διότι τότε ἐντοπίζεται σαφῶς ἡ ἀπαρχὴ τῆς μεγάλης Οἰκουμενικῆς Κίνησης, πού σταδιακά βρῖσκει πρόσφορο ἔδαφος σὲ ὅλες τις χριστιανικὲς Ἐκκλησίες καὶ ἡ ὁποία κορυφώνεται μετὰ τὴν ἴδρυση τοῦ «Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν» (ΠΣΕ) τὸ ἔτος 1948¹⁴. Ἡ ὀρθόδοξη Ἐκκλησία συγκαταλεγόταν –ἐκπροσωπούμενη ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ τὶς Ἐκκλησίες τῆς Κύπρου καὶ τῆς Ἑλλάδος– στὰ ἰδρυτικὰ μέλη τοῦ ΠΣΕ. Ἐνακεφαλαιώνοντας, *μπορεῖ κανεὶς νὰ πεῖ πῶς ἡ Ὁρθοδοξία διαδραμάτισε «ἰδρυτικὸ ρόλο στὸ θέμα τῶν διεκκλησιαστικῶν σχέσεων καὶ προσέδωσε στὸν ρόλο αὐτὸν ἕναν παγχριστιανικὸ χαρακτήρα», ὁ ὁποῖος ἐξηγεῖ ἐπιπλέον καὶ τὸ γιατί οἱ πολυμερεῖς σχέσεις, κυρίως ἐντὸς τοῦ ΠΣΕ, βρίσκονται στὴν ἡμερήσια διάταξη τῆς ὑπὸ προπαρασκευῆ εὐρισκόμενης Πανορθοδόξου Συνόδου¹⁵.*

Ὡστόσο, οἱ ὑψηλὲς ἰδέες ἀπὸ πλευρᾶς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου δὲν σημαίνουν αὐτομάτως ὅτι οἱ υπόλοιπες ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες ἀγκάλιασαν ἀνεπιφύλακτα τὸν Οἰκουμενισμό. Οἱ χῶρες πού εἶχαν ἀποδυναμωθεῖ συνεπείᾳ τοῦ Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, οἱ χῶρες τοῦ ἀνατολικοῦ μπλόκ, οἱ ὁποῖες μετὰ τὸ 1917 βρέθηκαν ὑπὸ κομμουνιστικὰ καθεστῶτα, καθὼς καὶ τὰ ἀρχαῖα Πατριαρχεῖα πού ὑπάγονταν σὲ πολιτικὰ περιοριστικὲς δομὲς ἐξουσίας, ἔπρεπε πρῶτα νὰ ἀντεπεξέλθουν σὲ πιὸ πιεστικὰ καθήκοντα. Ἀναμφίβολα εἰσχώρησε καὶ ἐπιφυλακτικότητα στὶς ὑψηλὲς ἰδέες: ἐπιφυλακτικότητα ἀπέναντι στὶς δυτικὲς Ἐκκλησίες καὶ τὶς ἐκκλησιαστικὲς κοινότητες, ἀλλὰ καὶ ἀπέναντι στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, τὸ ὁποῖο βρέθηκε ἀναγκασμένο νὰ καθορίσει σὲ μία ἀκόμη ἐγκύκλιο τοῦ ἔτους 1952 τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ὅρους καὶ τὴν στάση τῶν Ὁρθοδόξων ὡς πρὸς τὶς συναντήσεις στὸ πλαίσιο τοῦ Οἰκουμενισμοῦ. Ἐν τούτοις, τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ἀποκάλεσε «ἱερὸ καθήκον» («obligation sacrée et devoir saint») τὴ συμμετοχὴ τῆς Ὁρθοδοξίας στὴν Οἰκουμενικὴ Κίνηση, καθὼς ὡς τὴ στιγμή ἐκείνη «[ἡ Ὁρθοδοξία] εἶχε προσπαθήσει προπαντός, διὰ τῆς συμμετοχῆς στὴν κίνηση γιὰ τὴν ἐπανένωση τῆς χριστιανοσύνης, νὰ γνωστοποιήσει τὸν πλοῦτο τῆς πίστεως, τῆς λατρείας καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὀργανώσεών της, καί, ἀφ' ἑτέρου, εἶχε ἐνημερωθεῖ γιὰ τὶς νέες μεθόδους καὶ τὶς γενικὲς ἀντιλήψεις περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καὶ δράσης τῶν ἑτεροδόξων»¹⁶. *Χάριν τῆς δι-*

14. *Ökumene-Lexikon. Kirchen - Religionen - Bewegungen* (ἔκδ. ὑπὸ Η. Kruger, W. Loser καὶ W. Muller-Römheld). – Φρανκφούρτη ἐπὶ τοῦ Μάιν. 1983, 915.

15. Πρβ. *Οἱ ἀποφάσεις*, ὅ.π. 12-15.

16. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ Δ., ὅ.π. 314 κ.ἑ.

ευκρινιστικής αυτής στάσης στάθηκε δυνατό να παραμεριστούν φόβοι όπως: διά της συμμετοχής στην Οικουμενική Κίνηση οι διάφορες χριστιανικές Έκκλησίες θα υποτάσσονταν σε ένα ενιαίο δόγμα, καθορισμένο λόγου χάρι μέσω μιας απόφασης βασισμένης στην αρχή της πλειοψηφίας, και θα αναγκάζονταν να αποχωριστούν τη δική τους χριστιανική παράδοση, την οποία έχουν διαφυλάξει πιστά ανά τους αιώνες και σε καιρούς διωγμών. Συνεπώς, η Έγκυκλιος αποδείχθηκε μία έξυπνη και με προνοητικότητα διατυπωμένη θέση, η οποία οριοθέτησε με ακρίβεια το πλαίσιο του Οικουμενισμού.

Χάριν των ευφώνων κινήσεων και πρωτοβουλιών στάθηκε επίσης δυνατό να αρθρυν στο πέρασμα των χρόνων και πολλά εμπόδια: οι δικαιοδοτικές φύσεως εντάσεις του 19^{ου} αϊ. μεταξύ των διαφόρων ὀρθοδόξων Έκκλησιῶν και τῆς Μητέρας Έκκλησίας στην Κωνσταντινούπολη καταλάγιασαν, διότι ένα νέο ρυθμιστικό πλαίσιο ἐπανακαθόρισε τὴν ἄσκηση τῆς αὐθεντίας ἐκ μέρους τῆς Μητέρας Έκκλησίας στη βάση τῶν μεταβληθέντων δεδομένων και ἐδραίωσε τόσο τὴ διοίκηση και τὴν ὀργάνωση ὅσο και τὴν κοινότητα τῶν κατὰ τόπους Έκκλησιῶν στη βάση τῆς παράδοσης τῆς Ὀρθοδοξίας. Ὅλα αὐτὰ δημιουργήσαν ἐν τέλει μιὰ βάση ἐμπιστοσύνης, ἡ ὁποία ὀδήγησε στην ἀναψηλάφηση τοῦ περιεχομένου τῶν Έγκυκλιῶν και τῆ σύγκληση, ἤδη τὸ 1923, «Πανορθόδοξου Συνεδρίου» στην Κωνσταντινούπολη, στο ὁποῖο τέθηκαν ὑπὸ συζήτηση κυρίως θέματα ποῦ ἀφοροῦσαν τὶς ἐνδοορθόδοξες σχέσεις. Τὸ συνέδριο αὐτὸ διαδέχτηκαν τὸ 1930 μιὰ «Προκαταρκτικὴ Διορθόδοξος Ἐπιτροπή» στη μονὴ Βατοπεδίου τοῦ Ἁγίου Ὁρους και κατόπιν, τὸ 1936, τὸ «Α΄ Συνέδριο Ὀρθοδόξου Θεολογίας» στην Ἀθήνα, τὸ ὁποῖο χαρακτηρίστηκε «κορυφαία στιγμή τῆς διορθόδοξης συνεργασίας»¹⁸ και τὸ ὁποῖο ἐμβάθυνε τὶς θεματικὲς ἐνότητες ποῦ εἶχαν καθοριστεῖ τὸ 1930: τὴν σταθεροποίηση τῶν ἐνδοορθόδοξων σχέσεων, τὴν ἀνανέωση τῶν διεκκλησιαστικῶν σχέσεων, καθὼς και τὴν ἀπόφαση νὰ δρομολογηθεῖ μιὰ προσυνοδικὴ πανορθόδοξη διάσκεψη. Ἐξαιτίας τῶν δύο παγκοσμίων πολέμων, τὸ χρονικὸ πλάνο ποῦ εἶχε ἐκπονηθεῖ δὲν στάθηκε δυνατόν νὰ τηρηθεῖ. *Μολαταῦτα, οἱ συναντήσεις αὐτὲς ἀνοῖξαν τὸ δρόμο στις Πανορθόδοξες Διασκέψεις τῆς Ρόδου*¹⁹. Ἡ ἡμερησία διάταξη τῆς σχεδιαζόμενης πανορθόδοξης Συνόδου ἔθεσε ξανά στο τραπέζι τὰ ἐρωτήματα δικαιοδοτικῆς

17. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, 315.

18. ZERNOV N., ὀ.π. 657.

19. Βλ. σχετικὰ τὴ μελέτη τῆς JENSEN ANNE, *Die Zukunft der Orthodoxie. Konzilspläne und Kirchenstrukturen.* - Ζυρίχη - Einsiedeln - Κολωνία 1986.

φύσεως, με κύρια σημεία τὰ ἐξῆς: αὐτοκεφαλία ἢ αὐτονομία, καθὼς καὶ ὁ τρόπος τῆς διακήρυξίς της, ὀργάνωση τῆς ὀρθοδόξου διασπορᾶς καὶ ἱεραρχικὴ σειρὰ τῶν Διπτύχων.

«Ὅταν ὁ Ἀθηναγόρας (*1886 / 1948-1972) ἐξελέγη Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης τὸ ἔτος 1948, ἦρθε ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴ στὴν Κωνσταντινούπολη φέροντας μαζί του ἓνα ἐκτενὲς πρόγραμμα τόσο γιὰ τὰ πανορθόδοξα ὅσο καὶ γιὰ τὰ παγ-χριστιανικὰ ζητήματα»²⁰. Μόλις δέκα χρόνια ἀργότερα, διὰ τῆς συλλυπητήριας ἐπιστολῆς του γιὰ τὸν θάνατο τοῦ Πάπα Πίου ΙΒ΄, ἐγκαινίασε τὸν «Διάλογο τῆς Ἀγάπης» – τὴν, ὅπως ἔμελλε νὰ φανεῖ, ἐπιτυχημένη φράση, ποὺ τόσο βαρύνουσα σημασία εἶχε γιὰ ἐκεῖνον καὶ ἡ ὁποία ἀποδείχτηκε ὡς «ἡ σωστὴ γλῶσσα». Ἔτσι κατόρθωσε νὰ ἐξαφανίσει τὴν ἕως τότε ἐπικρατοῦσα ψυχρότητα μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν χριστιανικῶν κοινοτήτων καὶ νὰ κατανικήσει τὴν πολεμικὴ καὶ τὶς ἀντιπαραθέσεις αἰώνων²¹. Σύντομα ἀκολούθησε τὰ ἀχνάρια τῶν προκατόχων του καὶ ἄρχισε νὰ καλεῖ σταδιακὰ ὀλόκληρην τὴν Ὁρθοδοξία στὴ Ρόδο. Ἔτσι, τὰ ἔτη 1961, 1963, 1964 καὶ 1968 συνεκλήθησαν οἱ σπουδαιότερες Πανορθόδοξες Διασκέψεις, οἱ ὁποῖες καταπιάστηκαν μὲ τὴν προπαρασκευὴ –γιὰ πρώτη φορὰ ὕστερα ἀπὸ χίλια χρόνια!– μίας Ἀγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῶν ὀρθόδοξων Ἐκκλησιῶν, καθὼς καὶ μὲ τὶς Οἰκουμενικὲς σχέσεις. Μολοντί ἀπὸ τὸ 1961 ἦταν παρόντες καὶ παρατηρητὲς ἄλλων Ἐκκλησιῶν στὶς ἐργασίες τῶν Διασκέψεων, οἱ Ὁρθόδοξοι αἰσθάνθηκαν νὰ τοὺς ὑπερβαίνει ἡ πρόσκληση τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ὅταν ὁ Πάπας Ἰωάννης ΚΓ΄ (*1881 / 1958-1963) ἀνήγγειλε τὰ Χριστούγεννα τοῦ ἴδιου ἔτους τὴν Β΄ Βατικάνεια Σύνοδο, δηλώνοντας πὼς ἐπιθυμοῦσε παρατηρητὲς ἀπὸ ἅπασες τὶς χριστιανικὲς Ἐκκλησίες. Σεβασμὸς, κατανόηση καὶ προνοητικότητα ὄθησαν τὸν Πατριάρχη νὰ ἐναποθέσει τὴν σχετικὴ ἀπόφαση στὴν κρίση τῶν κατὰ τόπους Ἐκκλησιῶν²². *Ἡ ἀμοιβαία ὠφέλεια ὡς ἀποτέλεσμα τῆς συμμετοχῆς παρατηρητῶν στὴ Σύνοδο –διότι οἱ παρατηρητὲς οὐδόλως αἰσθάνονταν ἐξεταζόμενοι, ἀπεναντίας, ἡ συμβολὴ τους ὑπῆρξε ρητῶς ἐπιθυμητὴ καὶ ἔτυχε σεβασμοῦ– ἐπέδρασε ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις θετικὰ γιὰ ἀμφοτέρους τὶς Ἐκκλησίες. Διὰ τῆς συμμετοχῆς τους, οἱ Ὁρθόδοξοι κατέστησαν κοινωνοὶ προπαντὸς νέων με-*

20. ΧΑΡΚΙΑΝΑΚΗΣ ΣΤ., ὁ.π. 353.

21. Πρβ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ Δ., ὁ.π. 315.

22. Βλ. σχετικὰ τὴν ἐκτενὴ μελέτη τῆς BRUN MARIA, Fonti per la partecipazione degli ortodossi al concilio. Στὸ: *L'evento e le decisioni. Studi sulle dinamiche del concilio Vaticano II* (a cura di M.T. Fattori e A. Melloni). – Μπλόνια 1997, 259-293.

θοδολογικῶν ὁδῶν, οἱ ὁποῖες τοὺς ἐνέπνευσαν ἀναφορικά μὲ τὴν δική τους σχεδιαζόμενη Σύνοδο.

Ὡστόσο, ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας ἐκτίμησε σωστά καὶ τὴν εὐνοια τῆς στιγμῆς, διότι μία Σύνοδος τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, βασικὸ αἴτημα τῆς ὁποίας ἦταν τὸ «aggiornamento»²³ –ἐννοούμενο ὡς «μετάνοια καὶ ἀνανέωση»– προσέφερε μία μοναδικὴ εὐκαιρία γιὰ ἀλληλοπροσέγγιση τῶν Ἐκκλησιῶν. Γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ ἦταν πρόθυμος νὰ τείνει τὴν χεῖρα! Ἐντούτοις, εἶχε συνείδηση τοῦ γεγονότος πὼς στὸ ζήτημα αὐτὸ δὲν θὰ εἶχε τὴν στήριξη ὄλων τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, πράγμα πού σήμαινε πὼς ἔπρεπε νὰ ἐνεργήσει μὲ προσοχή καὶ περίσκεψη, προκειμένου νὰ μὴν προσβάλει τοὺς ὁμολόγους του. Ἔτσι λοιπὸν ἐνημέρωσε τοὺς ἱεράρχες τῶν ὑπολοίπων ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν πὼς θὰ ἔπραττε ἀποκλειστικά μὲ τὴν ιδιότητα τοῦ Προκαθήμενου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πόσω δὲ μᾶλλον πού τὰ ἀναθέματα τοῦ 1054 στρέφονταν μόνον κατὰ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως καὶ δὲν ἀφοροῦσαν μῆτε τὴν Ἐκκλησίαν τὴν ὁποία ἐκπροσωποῦσε μῆτε τὶς ὑπόλοιπες ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες. Μὲ τὴν διευκρίνιση αὐτὴ εἶχε ἀνοίξει γιὰ ἐκεῖνον ὁ δρόμος, ὥστε τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1964 –ἔπειτα ἀπὸ ἐννιακόσια καὶ πλέον χρόνια διάστασης– νὰ ἐναγκαλιστεῖ ἀδελφικά μὲ τὸν Πάπα Παῦλον ΣΤ΄ (*1897 / 1963-1978) στοὺς Ἁγίους Τόπους, καθὼς καὶ νὰ συναινέσει, τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1965, στὴν ἀμοιβαία ἄρση τῶν ἀναθεμάτων τοῦ 1054, μὲ τὴν ὁποία ἔλαβε ἐπίσημως τέλος τὸ μεγάλο σχίσμα μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀνατολῆς καὶ Δύσης. Ἐν τέλει, τὸ ἔτος 1967 οἱ συνθήκες ἦταν πλέον ὄριμες γιὰ μία ἀμοιβαία ἐπίσκεψη τοῦ Ἐπισκόπου τῆς Παλαιᾶς Ρώμης καὶ τοῦ Ἐπισκόπου τῆς Νέας Ρώμης στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ στὴν Ρώμην ἀντίστοιχα²⁴. Μὲ τοῦτα τὰ τολμηρὰ βήματα, πού εἶχαν συγκινήσει ὀλόκληρη τὴν χριστιανοσύνη, εἶχε ἀνοίξει ὁ δρόμος γιὰ ἐπίσημες συνομιλίες μεταξὺ τῆς ὀρθοδόξου καὶ τῆς ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας. Ὡς γνωστόν, μέχρι τὴν παραμονὴ τῆς Β΄ Βατικάνειας Συνόδου τὸ Βατικανὸ ἀρνεῖτο πεισματικά νὰ ἐμπλακεῖ στίς ἀποκαλούμενες «οἰκουμενικὲς συνομιλίες»²⁵. Χάριν τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Πάπας Ἰωάννης ΚΓ΄ ἀναγνώρισε «τά

23. Πρβ. *Acta Apostolicae Sedis*, Ρώμη (1959) 68.

24. Πρβ. *Τόμος Ἀγάπης*. Vatican-Phanar 1958-1970. – Ρώμη - Κωνσταντινούπολη 1971. (ἑλληνικὴ - γαλλικὴ ἔκδοση). [*Tomos Agapis. Dokumentation zum Dialog der Liebe zwischen dem Hl. Stuhl und dem Ökumenischen Patriarchat* 1958-1976 (ἔκδ. ὑπὸ Pro Oriente, Βιέννη). – Innsbruck - Βιέννη - Μόναχο 1978.]

25. Πρβ. CONGAR YVES M.-J., *Chrétiens en dialogue. Contributions catholiques à l'œcuménisme*. – Παρίσι 1964.

σημεία τῶν καιρῶν» καὶ ὁ διάδοχός του Πάπας Παῦλος ΣΤ΄ συνέχισε τὸ προφητικό του ἔργο, ἀλλὰ καὶ χάριν τοῦ γεγονότος πὼς ὁ ὄραματιστὴς Πατριάρχης Ἀθηναγόρας βρῆκε «τὸν σωστὸ τόνο», «ὁ Διάλογος τῆς Ἀγάπης» στάθηκε δυνατὸν νὰ δώσει βαθμιαία τὴ θέση του στὸν «θεολογικὸ διάλογο». «Οἱ εἰρηνοποιοί» ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ καὶ τὴν Δύση²⁶ ἄνοιξαν τὶς πύλες γιὰ τοὺς διαλόγους σὲ διμερῆς καὶ πολυμερῆς ἐπίπεδο – καθὼς καί, πέραν αὐτοῦ, γιὰ τὴν συμβολὴ τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν «στὴν πραγμάτωση τῆς εἰρήνης, τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀδελφοσύνης καὶ τῆς ἀγάπης ἀνάμεσα στοὺς λαοὺς ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἐξάλειψη τῶν φυλετικῶν καὶ ἄλλων διακρίσεων»: ἡ τελευταία θεματικὴ ἐνότητα τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν.

2. Οἱ διάλογοι ἐντὸς τοῦ συμπλέγματος καθηκόντων τοῦ Μητροπολίτου Δαμασκηνοῦ

Συμπερασματικά ὡς πρὸς τὶς ἄνωθι προεισαγωγικὲς παρατηρήσεις, ἀλλὰ καὶ ὡς μετάβαση στοὺς καθαυτὸ διαλόγους, ἀξίζει νὰ σημειωθοῦν τὰ ἀκόλουθα:

Τὴν χρονικὴ στιγμή κατὰ τὴν ὁποία ὁ νεαρὸς Ἀρχιμανδρίτης Δαμασκηνοῦ Παπανδρέου (1936-2011) ὀλοκλήρωσε στὴν Γερμανία τὶς διδακτορικὲς του σπουδές –στὴν οἰκουμενικὴ θεολογία καὶ τὴν συγκριτικὴ φιλοσοφία τῆς θρησκείας– καὶ ἀναγορεύτηκε, τὸ ἔτος 1965, ἡγούμενος-διευθυντὴς τοῦ ὀρθοδόξου Μοναστικοῦ Κέντρου στὸ Ταϊζέ τῆς Γαλλίας, ἰδρυθὲν ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, «τὸ οἰκουμενικὸ χωνευτήρι» δὲν θὰ μπορούσε νὰ εἶναι πιὸ ἔντονο καὶ πιὸ πλούσιο σὲ προκλήσεις, διότι τὸ ζητούμενο ἦταν ἡ βίωση καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς ὀρθόδοξης πνευματικότητας πλάι στὴν γηγενῆ, ἀναθεωρητικῆς κατεύθυνσης Κοινότητα τῶν Ἀδελφῶν καὶ τὶς ρωμαιοκαθολικὲς μοναστικὲς κοινότητες τοῦ τάγματος τῶν Φραγκισκανῶν²⁷. Τὴν ἴδια ἐποχὴ λάμβαναν χῶρα σὲ διεθνῆς ἐπίπεδο τὰ σημαντικότερα βήματα πρὸς τὴν κατεύθυνση τοῦ Οἰκουμενισμοῦ: ἡ Β΄ Βατικάνεια Σύνοδος εἶχε ψηφίσει μόλις τὸ 1964 τὰ διατάγματα

26. ΠΑΝΩΤΗ ΑΡΙΣΤΕΙΔΗ Γ., *Παῦλος ΣΤ΄ - Ἀθηναγόρας Α΄. Εἰρηνοποιοί*. – Ἀθήνα 1971.

27. Πρβ. KASSING JÜRGEN, Bei P. Damaskinos im Centre orthodoxe zu Taizé (1967-1969). Στό: *Ἐκκλησία - Οἰκουμένη - Πολιτική. Χαριστήρια στὸν Μητροπολίτη Ἀδριανουπόλεως Δαμασκηνοῦ (Διακοινοβουλευτικὴ Συνέλευση Ὀρθοδοξίας)*. – Ἀθήνα 2007, 337-341.

«Περὶ τοῦ Οἰκουμενισμοῦ» (*Unitatis redintegratio*) καὶ «Περὶ τῶν Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν» (*Orientalium Ecclesiarum*) καὶ ὁ Πάπας Παῦλος ΣΤ΄ καὶ ὁ Πατριάρχης Ἀθιναγόρας Α΄ μόλις εἶχαν συναντηθεῖ γιὰ πρώτη φορὰ στοὺς Ἁγίους Τόπους καὶ ἐξέταζαν τὸ ἐνδεχόμενον νὰ διακηρύξουν ἐντὸς σύντομου χρονικοῦ διαστήματος τὴν ἄρση τῶν ἀμοιβαίων ἀναθεμάτων· κοντολογίς, ὁ «Διάλογος τῆς Ἀγάπης» βρισκόταν στὸ ἀπόγειό του καὶ ἡ ἐξέλιξή του ἦταν πολλὰ ὑποσχόμενη· ἡ καθιέρωση τῶν «Θεολογικῶν Διαλόγων» μεταξὺ τῶν διαφόρων χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν ἦταν πλέον θέμα χρόνου. Ὁ Πατριάρχης εἶχε ἐπίσης προβεῖ σὲ ὅλες τὶς ἀπαραίτητες ἐνέργειες, ὥστε τὸ 1968 νὰ συγκαλέσει τὴν Δ΄ Πανορθόδοξη Διάσκεψη μὲ στόχο τὴν ἑναρξη, τὸ συντομότερο δυνατὸν, τῶν προπαρασκευαστικῶν ἐργασιῶν γιὰ τὴν Ἁγία καὶ Μεγάλη Σύνοδο τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Διορατικὸς καθὼς ἦταν, ἴδρυσεν τὸ 1966 καὶ τὸ «Ὁρθόδοξο Κέντρο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου» στὸ Σαμπεζύ/Γενεύη, ἐνέργεια μὲ τὴν ὁποία δημιουργήθηκε ἡ ὑποδομὴ γιὰ τὴν ὑλοποίηση τῶν πολυπλευρῶν σχεδίων. Καὶ ὅπως κατέδειξε ἡ πορεία τοῦ Μητροπολίτου Δαμασκηνοῦ Παπανδρέου, ὁ ἱεράρχης αὐτὸς ὑπῆρξε ὁ «σωστὸς ἄνθρωπος τῆ σωστή στιγμῆ».

Ὅλα τὰ προαναφερθέντα καθήκοντα, τὰ ὁποῖα ὁ Μητροπολίτης Δαμασκηνὸς ἀνέλαβε ἐν μέρει ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐν μέρει τοῦ ἀνατέθηκαν στὸ πέρασμα τῶν χρόνων, δὲν τὰ ἐπεδίωξε ὁ ἴδιος, παρὰ τὸ ὅτι εἶναι στενότατα συνδεδεμένα μὲ τὸν προορισμὸ τοῦ Ὁρθοδόξου Κέντρου στὸ Σαμπεζύ. Οἱ τέσσερις βασικοὶ σκοποὶ τοῦ Κέντρου εἶναι οἱ ἀκόλουθοι:

- Ἡ πληροφόρηση τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, καὶ ἰδιαίτερος τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, σχετικὰ μὲ τὴν λατρεία, τὴν διδασκαλία, τὴν παράδοση καὶ τὴν θεολογία τῆς Ὁρθοδοξίας.
- Ἡ ἐπιτόπου μελέτη τῆς θεολογίας καὶ τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν καὶ χριστιανικῶν δογμάτων.
- Ἡ προώθηση τῶν ἐπαφῶν μεταξὺ τῶν τοπικῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ συνεπῶς ἡ ἐνίσχυση τῆς διορθόδοξης ἐνότητας.
- Ἡ προώθηση, μέσῳ τῆς καλλιέργειας τῶν ἐπαφῶν μεταξὺ τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τῶν ὑπολοίπων Ἐκκλησιῶν καὶ χριστιανικῶν δογμάτων, τοῦ οἰκουμενικοῦ φρονήματος καὶ τῆς ἐνδοχριστιανικῆς ἐνότητας²⁸.

28. Ἐρθ. 3 τοῦ Ἰδρυτικοῦ Πατριαρχικοῦ καὶ Συνοδικοῦ Τόμου τῆς 7^{ης} Ἰουνίου 1966, καθὼς καὶ Ἐρθ. 4 τῶν Κανονισμῶν τῆς 16^{ης} Ἰουνίου 1966. Στό: *Chambésy - Genève. Centre orthodoxe*

Συνοπτικά μπορεί κανείς να συμπεράνει τὸ ἑξῆς: Ὅλες οἱ δραστηριότητες τοῦ Ὁρθοδόξου Κέντρου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὸ Σαμπεζύ/Γενεύη θὰ πρέπει νὰ ἰδωθοῦν ὑπὸ τὸ πρῶμα τοῦ αὐτονόητου σκοποῦ τῆς ὑπαρξίης του: νὰ εἶναι, δηλαδή, ἓνα παράθυρο τῆς ὀρθόδοξης Ἀνατολῆς πρὸς τὴν Δύση καί, ἀντιστρόφως, νὰ καταστῆ παράθυρο τῆς Δύσης πρὸς τὴν ὀρθόδοξη Ἀνατολή.

3. Ὁ ἐνδοορθόδοξος διάλογος

Στὴν προκειμένη περίπτωση δὲν ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ ἓναν διάλογο ὡς ἀποτέλεσμα μιᾶς ἐπὶ τούτου ἀνάθεσης, ὅπως συμβαίνει μὲ τοὺς διαχριστιανικούς, τοὺς ἀποκαλούμενους οἰκουμενικούς, διαλόγους. Ὁ ἐνδοορθόδοξος διάλογος, ἔτσι ὅπως ἐφαρμόζεται σήμερα, εἶναι στενότατα συνδεδεμένος μὲ τὴν Προπαρασκευὴ τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου καὶ ἡ ἑναρξὴ του ἐντοπίζεται κατ' οὐσίαν στὴ χρονικὴ στιγμή τῆς ἔκδοσης τῶν προαναφερθεισῶν ἐγκυκλίων στὶς ἀρχές τοῦ 20^{ου} αἰ.. Οἱ ἐγκύκλιοι αὐτὲς στόχευαν πρωτίστως στὴν «ἐνίσχυση τῶν ἐνδοορθόδοξων ἐπαφῶν καὶ στὴν ἀνάπτυξη τῆς συνεργασίας μεταξὺ τῶν αὐτοκέφαλων Ἐκκλησιῶν». Καθῆκον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὡς Μητρὸς Ἐκκλησίας, εἶναι «νὰ οἰκοδομήσει, νὰ συντονίσει καὶ νὰ προωθήσει τὶς ἀδελφικὲς σχέσεις μεταξὺ τῶν ἐπὶ μέρους ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν», καὶ τοῦτο μὲ ἰδιαίτερο τρόπο ἀπέναντι στὶς θυγατέρες Ἐκκλησίες. Ἡ ἐσωτερικὴ συνοχὴ ἀπαιτεῖτο ἐπίσης, προκειμένου νὰ ἀντιμετωπιστοῦν ἀπὸ κοινοῦ οἱ ἐξωτερικὲς καὶ ἐσωτερικὲς ἀμφισβητήσεις²⁹. Ἄς θυμηθοῦμε ἐδῶ τὴν σχεδὸν 400ετῆ τουρκοκρατία (1453-1821), ὑπὸ τὴν ὁποία ἡ ἑλληνικὴ Ἐκκλησία ὑπέφερε πολὺ ἐπιπλέον –ὅπως ἔχει προαναφερθεῖ– τὶς ἀνταρχικὲς κρατικὲς δομὲς στὶς ὁποῖες ὑπάγονταν τὰ Ἀρχαῖα Πατριαρχεῖα καὶ τέλος τὴν ἀπολυταρχικὴ-κομμουνιστικὴ κυριαρχία, ἡ ὁποία μὲ τὴν ἀθεϊστικὴ ἰδεολογία τῆς ἀπειλοῦσε μετὰ τὸ 1917 τὴ χριστιανοσύνη σὲ ὁλόκληρη τὴν Εὐρώπη παραλύοντας τὴ ζωὴ τῶν Ἐκκλησιῶν.

Στὸ πλαίσιο αὐτὸ ἀπαιτεῖτο –ἂν ἤθελε κανεὶς νὰ ἔχει ἓναν εὐρύτερο ὀρίζοντα σκέψης– ὄχι μόνον ἡ ἐνδυναμωμένη ἐνδοορθόδοξη ἐνότητα, ἀλλὰ καὶ ἡ

du Patriarcat oecuménique. 35 ans au service de l'Église et de la théologie oecuménique. / Σαμπεζύ Γενεύης. Ὁρθόδοξον Κέντρον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. 35 χρόνια προσφορᾶς στὴν Ἐκκλησία καὶ τὴν οἰκουμενικὴ θεολογία. – Athenes / Ἀθήνα 2003, 28.

29. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ Δ., ὁ.π. 311-312.

άπαραίτητη ένδοχριστιανική συνοχή, όποτε τó ζητούμενο ήταν ή άμυνα ένάντια στις σημαντικές, έξωθεν έπιβληθεΐσες άπειλές κατά τής χριστιανικής πίστης. Μέ άλλα λόγια, ή χριστιανοσύνη δέν είχε άλλη έπιλογή, παρò νά «ύπερβεί τόν έαυτό της», νά πάψει νά καλλιεργεί τις παλαιές άντιπαλότητες αλλά και νά προσπαθήσει νά ξεπεράσει έπώδυνες έμπειρίες. Τó ζητούμενο ήταν ή κάθε Έκκλησία νά άντιλαμβάνεται και νά γνωρίζει τούς φόβους, τις άνάγκες αλλά και τούς κινδύνους πού διέτρεχαν οί άλλες Έκκλησίες, τις όποιες όφειλε νά ύποστηρίζει μέ άδελφική άγάπη, προκειμένου νά ξεπεράσουν τις δυσκολίες, καθώς και νά κρατá ζωντανές τις έλπίδες τηρώντας στάση χριστιανική³⁰. Μέ τόν τρόπο αυτόν θά καθίστατο δυνατόν οί Έκκλησίες νά άλληλοπροσεγγιστοϋν ξανά ως άληθινά «άδελφια και άδελφές» έν τή χριστιανική πίστει και νά άναγνωρίσει ξανά ή μία τήν άλλην ως «άδελφή Έκκλησία». *Συνεπώς, άνακεφαλαιώνοντας μπορούμε νά ποϋμε: Λόγω τών πιεστικών προκλήσεων τής έποχής κατέστησαν άναγκαιότητα τόσο οί διορθόδοξοι όσο και οί διαχριστιανικοί διάλογοι.*

Άπό αύτην τή σκοπιά άξιολογείται λοιπόν όπωςδήποτε ως έπιτυχία τó γεγονός ότι, μετά άπό χίλια και πλέον χρόνια παύσης άπό τήν τελευταία κοινή Σύνοδο (Κωνσταντινουπόλεως Δ΄, 869-870), παρεβρέθησαν στην «Πανορθόδοξη Διάσκεψη» τοϋ 1923 έκπρόσωποι (ιεράρχες και θεολόγοι), άν και όχι όλων τών Έκκλησιών, έστω τής Κωνσταντινουπόλεως, τής Ρωσίας, τής Σερβίας, τής Κύπρου, τής Ελλάδος και τής Ρουμανίας. Η ίδρυση τοϋ «Παγκόσμιου Συμβουλίου Έκκλησιών» τó 1948 άποτέλεσε έπίσης μία νέα πλατφόρμα για τήν Όρθοδοξία, ιδιαιτέρως άν σκεφτεί κανείς πώς μετά τó 1961 –και συγκεκριμένα μετά τήν Α΄ Πανορθόδοξη Διάσκεψη τής Ρόδου– όλες οί όρθόδοξες Έκκλησίες έγιναν μέλη τοϋ ΠΣΕ³¹. Αυτή ή πρώτη Διάσκεψη τής Ρόδου ύπήρξε για τήν Όρθοδοξία γενικότερα μία κορυφαία στιγμή, διότι όλες άνεξαιρέτως οί όρθόδοξες Έκκλησίες ήταν παρούσες δια τών άπεσταλμένων τους³². *Μέ τις Διασκέψεις τής Ρόδου έπήλθε μία κάποια τακτικότητα και οί όρθόδοξοι κατά τóπους Έκκλησίες διέκριναν τήν εύκαιρία νά άνταλλάσσουν άπόψεις. Ώς έν*

30. Πρβ. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ.

31. Πρβ. *Ökumene-Lexikon*, ό.π. 916.

32. Πρβ. ΙΣΤΑΥΡΙΔΙΣ Β., «The Orthodox Churches in the Ecumenical Movement 1948-1968». Στο: *A History of the Ecumenical Movement*, τόμ. ΙΙ., ό.π. 291. – Ήλειπε άποκλειστικά ή Έκκλησία τής Άλβανίας, ή όποία βρισκόταν ύπό κομμουνιστικό καθεστώς: τó τελευταίο είχε διαλύσει τó 1947 όλη τήν ιεραρχία και τήν έκκλησιαστική δομή και τó 1967 κατήργησε κάθε θρη-

τούτου, τὸ ἔδαφος ἦταν πλέον ἕτοιμο γιὰ τὴν προπαρασκευὴ τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Ὡστόσο, ὅποιος πιστεύει πὼς ἀρκοῦσε ἡ σύγκληση τῶν Πανορθοδόξων Διασκέψων καὶ πὼς κατὰ τίς συναντήσεις ἡ ὁμόνοια ἀποκαθίστατο ὡς ἐκ θαύματος, κάνει μεγάλο λάθος. Πίσω ἀπὸ τὰ πολυάριθμα φωτογραφικὰ ντοκουμέντα ποὺ ἀκτινοβολοῦν ἄρμονία, κρύβεται σκληρὴ ἐργασία. Καὶ πίσω ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἐργασία βρισκόταν ὁ Μητροπολίτης Δαμασκηνός. Ἡ ἔκδοση ἡμερησίων διατάξεων, ἡ ὀργάνωση τῶν συναντήσεων, ἡ σύνταξη τῶν διαφόρων δελτίων καὶ πρωτοκόλλων: ὅλα αὐτὰ συνιστοῦσαν διοικητικὴ καὶ τεχνικὴ ἐργασία. Ὡστόσο, ἡ πραγματικὴ ἐργασία, ἐκείνη ποὺ περνοῦσε μέσα ἀπὸ τίς ἀνθρώπινες σχέσεις, ἐκείνη ποὺ οἰκοδομοῦσε τὴν ἐμπιστοσύνη μεταξὺ τῶν διαφόρων κατὰ τόπους ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἀπαιτοῦσε πολὺ χρόνο καὶ λάμβανε χώρα στὸ περιθώριο, ἀόρατη γιὰ τοὺς πολλούς:

– *Τὸ πρόγραμμα συμπεριλάμβανε πολλὰ ταξίδια: τίποτε δὲν ὑποκαθιστᾶ τὴν ἄμεση ἐπαφή.*

Μακρινές ἀποστάσεις, πολιτικὰ ἀσταθεῖς συνθήκες, ἐπικίνδυνα ταξίδια, διαφορὰ ὥρας, ἔντονες κλιματικὲς ἐναλλαγές, ἀσυνήθιστο ἡμερήσιο πρόγραμμα, ἀσυνήθιστα φαγητά: οὐδέποτε ἐκφράστηκαν δικαιολογίες γιὰ τὴν ἀποφυγὴ τῶν ἀνωτέρω.

– *Ζητούμενο ἦταν ἡ ἄμεση συνομιλία: τίποτε δὲν ὑποκαθιστᾶ τὸ πρόσωπο ἐμπιστοσύνης.*

Θεολογικὰ θεμελιωμένη γνώση, αὐθεντικὸς ἐκπρόσωπος τῆς βιωθείσας χριστιανικῆς παράδοσης, ἀφοσίωση στὴν Μητέρα Ἐκκλησία, ἀξιόπιστος πρεσβευτὴς σὲ ἐνδοεκκλησιαστικὰ ζητήματα, συνομιλητὴς γεμάτος κατανόηση, ὁ ὁποῖος ἔτεινε εὐήκοον οὖς: αὐτὸ ἔχουν ἀνάγκη οἱ ἄνθρωποι.

– *Ἡ ἔδρα τῆς προπαρασκευῆς τῆς Συνόδου εἶχε καταστῆ τὸπος προσέλκυσης: τίποτε δὲν ὑποκαθιστᾶ μίαν ἀνοικτὴ ἐστία.*

Ἡ αἴσθησις ὅτι ἦταν εὐπρόσδεκτοι ὡς ἐπισκέπτες, ἡ αἴσθησις σὰν νὰ βρίσκονταν στὸ σπίτι τους, ἡ αἴσθησις ὅτι γίνονταν δεκτοὶ σὲ μία ὄσση εἰρήνης, ἀνοιχτὲς πόρτες, μεγαλοψυχία καὶ παροιμιώδης φιλοξενία: αὐτὰ ἔβρισκαν οἱ πάντες στὸ Σαμπεζύ.

σκευμα. (Πρβ. στό: *Δίπτυχα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 1989*, 757.) Μόλις στὰ τέλη τοῦ 1990, ἀρχῆς τοῦ 1991 στάθηκε δυνατόν νὰ ἀνοικοδομηθοῦν οἱ ἐκκλησιαστικὲς δομὲς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀλβανίας. (Πρβ. στό: *Ἐπίσκεψις 23* (31.8.1992) 482, 2. καὶ στό: *Δίπτυχα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 2011*, 1181).

– Σκοπὸς ἦταν ἡ ἀποδόμηση τῶν προκαταλήψεων: Τίποτε δὲν ὑποκαθιστᾶ τὴν προσωπικὴ συνάντηση.

Τὸ νὰ γνωρίζεις ἄγνωστα πράγματα, νὰ προσεγγίσεις τὸ ἀδιανόητο, νὰ ἐμπλακῆς μὲ τὸ ἀσυνήθιστο, νὰ εἶσαι ἀνοιχτὸς στὸ ἀναπάντεχο, νὰ δέχεσαι τὸν ἀπέναντί σου ὅπως εἶναι, νὰ μαθαίνει ὁ ἓνας ἀπὸ τὸν ἄλλον, νὰ διορθῶνεις τὸν ἄλλον ὅπου εἶναι ἀναγκαῖο: ὅλα αὐτὰ ἦταν καὶ εἶναι ἀπαραίτητη προϋπόθεση.

– *Νὰ ἐμπνέεσαι ἀπὸ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ: Τίποτε δὲν ὑποκαθιστᾶ τὴν ἀναζήτηση τῆς ἀλήθειας.*

Τόλμη γιὰ τὸ καινοτόμο, ἐπιδίωξη τοῦ ἀδύνατου, εὕρεση διεξόδου ἀπὸ τὸ ἀδιέξοδο, θάρρος γιὰ καινούργια πράγματα, εὐήκοον οὖς γιὰ τὴ φωνὴ τῶν νέων, τὸ νὰ βλέπει στὰ πάντα τὸ καλό: ὅλα αὐτὰ χαρακτηρίζαν τὸν Μητροπολίτη Δαμασκηνό.

Ἡ συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτου Δαμασκηνοῦ ἢ ποιό εἶναι τὸ συμπέρασμα; Χάρη στὶς προσπάθειες τοῦ Μητροπολίτου Δαμασκηνοῦ ὁ ἐνδοορθόδοξος διάλογος ἐνισχύθηκε, οἱ ὀρθόδοξοι ἱεράρχες γνωρίζουν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον, οἱ κατὰ τόπους ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες δὲν εἶναι πλέον ξένες μεταξύ τους, ἡ ἀμοιβαία συνάντηση ἀπέκτησε ἕναν σταθερὸ ρυθμὸ. Ὡς ὑπεύθυνος γραμματέας γιὰ τὴν Προπαρασκευὴ τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου ἀπὸ τὸ 1969, ὁ Μητροπολίτης Δαμασκηνὸς συνόδευσε τὶς διορθόδοξες Ἐπιτροπὲς Προπαρασκευῆς τοῦ 1971, 1986, 1990, 1993 καὶ 1999 καὶ ἦταν παρὼν καὶ στὶς τρεῖς Προσυνοδικὲς Πανορθόδοξες Διασκεύσεις τὸ 1976, τὸ 1982 καὶ τὸ 1986, οἱ ὁποῖες διεξήχθησαν στὸ Ὁρθόδοξο Κέντρο στὸ Σαμπεζύ· ἐπίσης, ὀδήγησε τὶς συνοδικὲς ἐργασίες σχεδὸν ὡς τὴν Δ΄ Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξη Διασκεύη³³, τὴν εὐθύνη τῆς ὁποίας ἔχουν πλέον οἱ διάδοχοί του.

4. Ὁ διάλογος μὲ τοὺς Παλαιοκαθολικοὺς

Οἱ σχέσεις μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν χρονολογοῦνται ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἰδρύσεως τῆς παλαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας. Ἀμέσως μετὰ τὴν ἀπόσχιση τῆς τελευταίας ἀπὸ τὴν ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Α΄ Βατικάνικης

33. Πρβ. τὰ ἀντίστοιχα τεύχη τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπιθεώρησης τοῦ Σαμπεζύ, στὸ: *Ἐπίσκεψις*.

νειας Συνόδου τὸ 1870, ὁ θεολόγος Ignaz von Dollinger ἐπεδίωξε νὰ ἔρθει σὲ ἐπαφή μετὰ τὴν ὀρθόδοξη Ἐκκλησία. Κατέβαλλε προσπάθειες γιὰ τὴ διεξαγωγή θεολογικῶν διαλόγων, προσβλέποντας σὲ μία πιθανὴ ἐπανένωση μετὰ τὴν Ὀρθόδοξη. Σχετικὰ μετὰ τὶς ἐπιδιώξεις αὐτές, μπορεῖ κανεὶς νὰ διακρίνει ἀρκετὰ στάδια: 1. Δύο Θεολογικὰ Συνέδρια γιὰ τὴν ἔνωση (Βόννη, 1874 καὶ 1875). 2. Μετὰ τὴν διακήρυξη τῆς Ἐνώσεως τῆς Οὐτρέχτης τὸ 1889 ἀλληλογραφία μετὰ τὴν Ἐπιτροπὴ τῆς Ἁγ. Πετρούπολης καὶ τοῦ Ρότερνταμ (1893-1913). 3. Τρεῖς Οἰκουμενικὲς συναντήσεις (Γενεύη 1920, Λωζάννη 1928, Γενεύη 1930), οἱ ὁποῖες προετοίμασαν τὴν Συνδιάσκεψη γιὰ τὴν ἔνωση στὴν Βόννη τὸ 1931. Ἐπειτα ἀπὸ ἐκτεταμένους συζητήσεις θεολογικῶν θεμάτων, κατὰ τὶς ὁποῖες εἶχε ἐπιτευχθεῖ σχεδὸν πλήρης ταύτιση ἀπόψεων, οἱ δύο πλευρὲς ὑπολόγιζαν στὴν ταχέως πραγμάτωση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητας. Ἡ μὴ εὐδωση αὐτῆς «προκάλεσε ἐν συνεχείᾳ σὲ πολλοὺς παλαιοκαθολικοὺς αἰσθήματα ἀπογοήτευσης καὶ ἀπελπισίας»³⁴.

Ἐδῶ κατ' οὐσίαν ὁλοκληρώνεται ἡ πρώτη φάση τοῦ διαλόγου.

Ἀπὸ πλευρᾶς τῶν Ὀρθοδόξων, καθοριστικὴ γιὰ τὴν συναίνεση στὶς διεκκλησιαστικὲς σχέσεις ὑπῆρξε ἀρχικὰ ἡ Ἐγκύκλιος τοῦ 1902, κατόπιν, ὡστόσο, οἱ πλέον ἀποφασιστικοὶ παράγοντες ὑπῆρξαν οἱ Πανορθόδοξοι Διασκέψεις τῆς Ρόδου. Οἱ βασικὲς κατευθυντήριες γραμμὲς τοῦ 1961 –σὲ αὐτὴν τὴν Διάσκεψη οἱ Παλαιοκαθολικοὶ ἦταν παρόντες ὡς ἐπίσημοι παρατηρητές³⁵– συγκεκριμενοποιήθηκαν τὸ 1963 μετὰ τὴν συγκρότηση –σὲ ἀντιστοιχία πρὸς τὴν πρωτοβουλία τῶν Παλαιοκαθολικῶν– Διορθόδοξης Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς γιὰ τὴν προπαρασκευὴ τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου. Ἡ ἐπιτροπὴ συγκάλεσε τὸ 1966 τὴν πρώτη της συνεδρίαση στὸ Βελιγράδι, ὅπου, μετὰ τὴν παράθεση τῶν διαφορῶν καὶ τῶν συγκλίσεων, διαπιστώθηκε πὺς οἱ διχαστικὲς διαφορὲς –παρὰ τὴν μεγάλη ἐπιφύλαξη ἐκ μέρους τῆς ἑλληνικῆς ἀντιπροσωπείας³⁶– ἦταν κατὰ βάσιν «πολὺ λίγες»³⁷, σύμφωνα μετὰ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ μετέπειτα συμπεροεδρεύου-

34. Λεπτομέρειες σχετικὰ στὸ: *Koinonia auf altkirchlicher Basis. Deutsche Gesamtausgabe der gemeinsamen Texte des orthodox-alkatholischen Dialogs 1975-1987 mit französischer und englischer Übersetzung* (ἔκδ. ὑπὸ Urs von Arn). – Beiheft zur "Internationalen Kirchlichen Zeitschrift (IKZ)" (Βέρνη) 79 (Ὀκτώβριος-Δεκέμβριος 1989) τετρ. 4, 16.

35. Πρβ. ISTAVRIDIS B., «The Orthodox Churches», 294.

36. Πρβ. NEUNER PETER, *Kleines Handbuch der Ökumene*. – Düsseldorf 1987, 130.

37. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ Δ., *Θεολογικοὶ διάλογοι. Μία ὀρθόδοξος προοπτικὴ*. [Theologische Dialoge. Eine orthodoxe Perspektive] – Θεσσαλονίκη 1986, 27-32 καὶ 241-285 (Dokumente)· ἐδῶ 28.

ντος Μητροπολίτου Δαμασκηνού. Ἀφοῦ οἱ Παλαιοκαθολικοὶ ἀνταποκρίθηκαν στὴν πρόσκληση τῆς Πανορθόδοξου Διάσκεψης τοῦ 1968 καὶ συντάξαν μία «Ὁμολογία Πίστεως», καθὼς καὶ μία διακήρυξη περὶ τοῦ Filioque καὶ τοῦ Πρωτείου τοῦ Πάπα, ἀκολούθησαν καὶ ἀπὸ τὶς δύο πλευρὲς ἀρκετὲς προπαρασκευαστικὲς συναντήσεις, ἕως ὅτου τὸ 1975 ἄρχισε ἐπίσημως ὁ Μικτὸς Θεολογικὸς Διάλογος. Ἐκ τῶν ὑστέρων μπορεῖ κανεὶς νὰ πεῖ πὼς ὁ διάλογος αὐτὸς προετοιμάστηκε κατὰ τὴν δευτερὴ του φάση μὲ πολὺ σοβαρότητα ἐκατέρωθεν καὶ –ἀντιστοιχῶς πρὸς τὴν μέθοδο ποὺ καθορίστηκε τὸ 1973 στὴν Μονὴ Πεντέλης ἀπὸ τὴν μικτὴ συντονιστικὴ ἐπιτροπὴ– διεξήχθη συστηματικὰ μέχρι τὴν περάτωσή του τὸ 1987.

Κατὰ τὴν καταληκτικὴ ὁμιλία του, ὁ Μητροπολίτης Δαμασκηνὸς ἀξιολόγησε τὸν διάλογο αὐτόν, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε ὁ πρῶτος ποὺ περατώθηκε μὲ ἐπιτυχία, ὡς ἑξῆς: «Ὁ ἐπίσημος θεολογικὸς διάλογος μεταξὺ τῆς παλαιοκαθολικῆς καὶ τῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας εἰσέρχεται μὲ τὴν παρούσα Ζ' Ὁλομέλεια στὴν τελικὴ του εὐθεία. Μέσω τῆς ἀποδοχῆς τῶν ἀπὸ κοινοῦ συνταχθέντων σχεδίων κειμένων ἔχει ὀλοκληρωθεῖ τὸ ἔργο τὸ ὁποῖο εἶχε ἀνατεθεῖ στὴν Μικτὴ Θεολογικὴ Ἐπιτροπὴ. Κατόπιν μακρᾶς καὶ λεπτομεροῦς συζήτησης, τὰ μέλη συμφώνησαν ὡς πρὸς τὴν ὀριστικὴ διατύπωση τῶν κειμένων, τὰ ὁποῖα, σύμφωνα μὲ τὴν ὁμόφωνη πεποίθηση τῶν Ὀρθοδόξων καὶ τῶν Παλαιοκαθολικῶν, ἀποδίδουν τὴν διδασκαλία τῶν Ἐκκλησιῶν τους³⁸. Ἐξυπακούεται πὼς ἡ Μικτὴ Θεολογικὴ Ἐπιτροπὴ, ἡ ὁποία ἐργάστηκε μὲ πνεῦμα εἰλικρινείας καὶ ἀγάπης, ἐξέτασε τὰ θεολογικὰ ζητήματα μὲ τὴν μέγιστη δυνατὴ συνέπεια καὶ μὲ ἐκκλησιαστικὴ αἴσθηση εὐθύνης, παραδίδοντας, διὰ τῶν κοινῶν κειμένων, μίαν ἀποδεκτὴ θεολογικὴ βάση γιὰ τὴν προώθηση τῆς ἀποκατάστασης τῆς ἐκκλησιαστικῆς διακοινωνίας μεταξὺ τῆς παλαιοκαθολικῆς καὶ τῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας. Ἡ ἐπιτροπὴ ἔφερε πλέον εἰς εὐτυχῆς πέρας τὴν θεολογικὴ ἐργασία ποὺ τῆς εἶχε ἀνατεθεῖ. Ἐν τούτοις, δὲν δύναται νὰ λάβει ἀποφάσεις ὡς πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἀξιολόγηση τῆς ἐργασίας αὐτῆς. Ὑπεύθυνα γιὰ τὴν ἀξιολόγηση εἶναι τὰ ἀρμόδια ἐκκλησιαστικὰ ὄργανα τῶν Ἐκκλησιῶν ποὺ διεξάγουν τὸν διάλογο. Ὁ ἐπίσημος θεολογικὸς διάλογος πρέπει νὰ ὀλοκληρωθεῖ ἀπὸ πλευρᾶς τῶν δύο προεδρευόντων διὰ μιᾶς ἐκτενοῦς ἀναφορᾶς καὶ διὰ τῆς ὑποβολῆς προτά-

38. Στὸ τέλος κάθε ἀπὸ κοινοῦ ψηφισθέντος κειμένου προστίθεται ἡ ἑξῆς φράση: «Τὰ ὡς ἄνω περὶ... ἀποτελοῦσι, κατὰ τὴν καθ' ἡμᾶς Μεικτὴν Ὀρθόδοξο-Παλαιοκαθολικὴν Θεολογικὴν Ἐπιτροπὴν Διαλόγου, διδασκαλίαν τῆς τῆ Ὀρθοδόξου καὶ τῆς Παλαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας». Στὸ: ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ Δ., Θεολογικοὶ διάλογοι, 261 ἑ. (Πρβ. *Koinonía*, ὁ.π.).

σεων πρὸς τὶς Ἐκκλησίες, ἀφοροῦσες τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο αὐτὲς δύνανται νὰ χρησιμοποιήσουν τὴν θεολογικὴ συμφωνία γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας»³⁹. Τέλος, ὁ Μητροπολίτης ἐκφράζει τὴν ἐλπίδα ὅτι ἡ κοπιαστικὴ ἐργασία θὰ ἀποφέρει καρπούς: «Θέλω νὰ ἐλπίζω πὺς τὸ γεγονός τῆς εὐτυχοῦς ἀποπεράτωσης τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου θὰ ἐπιδράσει ὡς μία σταθερὴ ὥθηση πρὸς πᾶσα κατεύθυνση, ἔτσι ὥστε ὁ ὅλος θεολογικὸς κόπος ὑπὲρ τῆς ἐνότητος νὰ ἀξιολογηθεῖ ἐκκλησιαστικὰ μὲ τὸ ἴδιο πνεῦμα ἀγάπης καὶ ἀμοιβαίας κατανόησης, μὲ τὸν ὁποῖο διεξήχθη καὶ ὁ διάλογός μας... Προσῆλθαμε στὸν διάλογο αὐτὸν κατ' ἀνάθεση τῶν Ἐκκλησιῶν μας. Κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ διαλόγου συγκεντρώσαμε τὴν κοινὴ πίστη ὡσὰν θησαυρό. Ἐξερχόμεθα τοῦ διαλόγου ὡς ἱεραπόστολοι τῆς ἐνότητος καὶ τῆς ἐλπίδας ὅτι ἡ κοινότητά μας θὰ βρεῖ τὴν ὁλοκλήρωση πέριξ τῆς κοινῆς τράπεζας τοῦ Κυρίου»⁴⁰.

Περί τῆς συμβολῆς τοῦ Μητροπολίτου Δαμασκηνοῦ: τὸ 1980 ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης διόρισε τὸν Μητροπολίτη Δαμασκηνοῦ συμπροεδρεύοντα τοῦ διαλόγου ἐκ μέρους τῆς Ὁρθοδοξίας. Ὁ Μητροπολίτης ἀνέλαβε τὸ καθῆκον αὐτὸ σὲ μία ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία οἱ προαναφερθεῖσες προπαρασκευαστικὲς ἐργασίες εἶχαν ἤδη περατώσει τὰ διάφορα προστάδια καὶ εἶχε μόλις ὁλοκληρωθεῖ ἡ 3^η Ὀλομέλεια τοῦ ἐπίσημου θεολογικοῦ διαλόγου μὲ τοὺς Παλαιοκαθολικούς. Ὁ Μητροπολίτης συνέχισε τὶς ἐργασίες ἐντὸς τῶν ἐπομένων δύο ἐτῶν: ἐναλλάξ τὶς συνεδριάσεις τῆς Μικτῆς Ὑποεπιτροπῆς καὶ ἐκεῖνες τῆς Ὀλομέλειας. Στὸ χρονικὸ διάστημα μεταξὺ 1975-1987, δηλαδὴ σὲ δώδεκα χρόνια συμπροεδρίας τοῦ Μητροπολίτου Δαμασκηνοῦ –στὸ πλευρὸ τοῦ παλαιοκαθολικοῦ Ἑλβετοῦ Ἐπισκόπου Leon Gauthier, ὁ ὁποῖος ἦταν συμπροεδρεύων σὲ ὅλες τὶς Ὀλομέλειες– ἡ ἐπιτροπὴ διαλόγου συζήτησε ὅλα τὰ θέματα πού τὸ 1973 εἶχαν καθοριστεῖ στὴν ἡμερησία διάταξη καὶ ἐπεξεργάστηκε 26 θεολογικὰ κείμενα κοινῆς ἀποδοχῆς⁴¹, τὰ ὁποῖα ἔγιναν στὸ σύνολό τους ὁμοφώνως

39. PAPANDEOU D., Abschluss des orthodox - altkatholischen Dialogs. Στό: *Una Sancta* 42 (1987) 4, 334-339. – ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Der orthodox - altkatholische Dialog. Ein Modell für die Überwindung der kirchlichen Spaltung zwischen Abendland und Morgenland? Στό: *IKZ* 78 (1988) 79-89.

40. Αὐτόθι. – Πρβ. καί: AMIET PETER, Der altkatholisch - orthodoxe theologische Dialog ist abgeschlossen. Στό: *IKZ* 78 (1988) 42-49· ἐδῶ 44-47.

41. Οἱ πρωτότυπες γλώσσες εἶναι ἡ γερμανικὴ καὶ ἡ ἑλληνικὴ. Κείμενα γερ., γαλ., ἀγγλ., στό: *Koinonia*, ὁ.π.: ἐπίσης στό: *Dokumente wachsender Übereinstimmung. Sämtliche Berichte und Konsentexte interkonfessioneller Gespräche auf Weltebene* (ἔκδ. ὑπὸ H. Meyer, D. Papandeou, H.J. Urban und L. Vischer). τόμ. 1: 1931-1982· τόμ. 2: 1982-1990· τόμ. 3: 1990-2001.

δεκτά. Ἡ περαιτέρω διαδικασία ἀποδοχῆς λαμβάνει χώρα σύμφωνα μὲ τὴν ἀπόφαση τῆς Γ΄ Προσυνοδικῆς Πανορθοδόξου Διάσκεψης τοῦ 1986, ὅπου οἱ Παλαιοκαθολικοὶ εἶχαν δηλώσει ὅτι θὰ ἐνεργοῦσαν κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ ὅτι θὰ ὑπέβαλαν τὰ ψηφισθέντα κείμενα στὴν Διεθνή Παλαιοκαθολικὴ Ἐπισκοπικὴ Σύνοδο (IBK), ἡ ὁποία ἦταν ἡ ἀνώτερη ἐκκλησιαστικὴ τους ἀρχή. Ἡ παλαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία καὶ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο θὰ «ἀποφασίσουν ἐὰν καὶ σὲ ποιὸ βαθμὸ ὑφίστανται οἱ ἀναγκαῖες προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς πλήρους ἐκκλησιαστικῆς διακοινωνίας»⁴².

Χάρη σὲ μία σαφῶς καθορισμένη μέθοδο, ἡ ὁποία ρύθμιζε ἐπιτυχῶς τὶς ἐργασίες τῆς ἐπιτροπῆς, σὲ δραστήριους συνεργάτες, οἱ ὁποῖοι ἐργάζονταν μὲ ἐπάρθεια καὶ πειθαρχία, καὶ σὲ δυὸ συμπροεδρεύοντες, οἱ ὁποῖοι, ἐν ἀδελφικῇ συμπονοίᾳ, διεξήγαγαν ἀποφασιστικὰ τὸν διάλογο, οἱ θεολογικὲς συναντήσεις μεταξὺ τῶν Ὁρθοδόξων καὶ τῶν Παλαιοκαθολικῶν κινοῦνταν σὲ καλὸ δρόμο. Ὁ Μητροπολίτης Δαμασκηνὸς ἦταν γνωστὸς ὡς οἰκουμενιστὴς ὁ ὁποῖος διακατεχόταν ἀπὸ βαθιὰ πίστη στὸ σκοπὸ του, δηλαδὴ τὴν προώθηση τῆς προσέγγισης τῶν Ἐκκλησιῶν. Γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ ἐργαζόταν σκληρὰ, συζητοῦσε μὲ πάθος προκειμένου νὰ προσεγγίσει τὸν καθορισμένο στόχο, κατέβαλλε προσπάθειες νὰ πείσει τοὺς συνομιλητὲς του γιὰ τὴν ἀναγκαιότητα ἐνότητας καὶ συνέχιζε, παρὰ τὶς προκλήσεις ἀπὸ οὐκ ὀλίγες κριτικὲς φωνές, ἀπαραπλήρητος τὸν δρόμο του. Αὐτὸ πού τὸν παρακινοῦσε ἦταν ἡ ἀξιοπιστία, ἢ, πολὺ περισσότερο, ἡ ἀναξιοπιστία μιᾶς διχασμένης Ἐκκλησίας στὸν κόσμο τοῦ σήμερα, καὶ τοῦτο ἰδιαίτερα ἐνόησε τῶν προκλήσεων μιᾶς προοιούσης ἐκκοσμίκευσης, μιᾶς ἀνησυχητικῆς ἀπώλειας ἀξιών, ἐνὸς ἀποχριστιανισμοῦ τῆς Εὐρώπης, ἓνα κενὸ

– Paderborn 1983, 1992, 2003· ἐδῶ τόμ.1, 24-53 καὶ τόμ. 2, 22-49· ἑλλ., γαλ. στό: *Ἐπίσκεψις*, πρβ. τὶς πηγὲς σχετικὰ μὲ τὶς διάφορες μεταφράσεις, συμπεριλ. *Ἐπίσκεψις*, στό: *Orthodoxie im Dialog. Bilaterale Dialoge der orthodoxen und der orientalischem-orthodoxen Kirchen 1945-1997. Eine Dokumentensammlung* (ἔκδ. ὑπὸ Μ.Μ. Garijo Guembe, Th. Bremer, J. Oeldemann καὶ D. Stoltmann). – Trier 1999, 188-190.

42. PAPANDREOU D., *Historische Einleitung zum altkatholisch - orthodoxen Dialog*. Στό: *Dokumente wachsender Übereinstimmung*, τόμ. 2, ὀ.π. 19-21. – Καθὼς ἡ διαδικασία ἀποδοχῆς δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ οὔτε μονόπλευρα οὔτε σὲ καθεστῶς περιχαράκωσης, ἐξακολουθοῦν νὰ λαμβάνουν χώρα θεματικὲς διαβουλεύσεις, στὶς ὁποῖες συμμετέχουν ἐκπρόσωποι καὶ τῶν δυὸ Ἐκκλησιῶν. Τακτικὴ ἀρθρογραφία στὸ *IKZ*, *Ἐπίσκεψις* καὶ στὴν ἐκτενῆ μελέτη του: ΛΙΑΝΤΑΣ ΓΡΗΓΟΡΗΣ Μ., *Διορθόδοξος διακονία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ συμβολὴ τῶν δυὸ Ἐκκλησιῶν στοὺς διμερεῖς θεολογικοὺς διαλόγους μὲ τὴν Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία καὶ τὴν Ἐκκλησία τῶν Παλαιοκαθολικῶν*. – Θεσσαλονίκη 2009.

πού είναι προφανές ότι σκέφτεται να καλύψει το Ίσλάμ. Ἡ ἐπιμονή μὲ τὴν ὁποία ὁ Μητροπολίτης Δαμασκηνὸς παρακολουθοῦσε ἐπιπλέον καὶ τὶς ἐργασίες τοῦ διαλόγου, συνδυαζόταν μὲ τὴν συνέχεια, καὶ τὰ δύο αὐτὰ χαρακτηριστικὰ ὁδήγησαν ἐν τέλει σὲ μία ἐπιτυχή περάτωση τοῦ ἐγχειρήματος. Μετὰ τὸ πέρας τοῦ ἐπίσημου διαλόγου, ὁ Μητροπολίτης Δαμασκηνὸς πραγματοποιοῦσε μὲ τὴν ἴδια πεποίθηση καὶ τὰ ταξίδια σὲ ὅλες τὶς ὀρθόδοξες κατὰ τόπους Ἐκκλησίες, προκειμένου νὰ τὶς ἐνημερώσει γιὰ τὰ ἐπιτυχή ἀποτελέσματα. Ὁ Μητροπολίτης δὲν ἦταν ἄνθρωπος πού περιέμενε πρῶτα νὰ δεῖ τί θὰ συνέβαινε. Ἄν, μὲ τὴν ιδιότητα τοῦ συμπροεδρευόντος, δὲν εἶχε μεριμνήσει ἄμεσα γιὰ αὐτὲς τὶς ἐπαφές, πιθανὸν σὲ πολλὰ μέρη δὲν θὰ γνώριζαν ἕως σήμερα τόσο οἱ ἐκκλησιαστικὲς ἱεραρχίες ὅσο καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ βάση, τὸ παραμικρὸ γιὰ τὰ σημαντικὰ αὐτὰ βήματα, τὰ ὁποία ἔγιναν μὲ ἀπόλυτο χριστιανικὸ φρόνημα. *Ποιὸς ἄραγε μπορεῖ νὰ εἶναι ἀντίθετος στὴ θέληση τῶν χριστιανῶν γιὰ συμφιλίωση;*

Οἱ καταληκτικὲς σκέψεις του ὡς πρὸς τὸν διάλογο τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας μὲ τὶς παλαιοκαθολικὲς Ἐκκλησίες τῆς Ἑνώσεως τῆς Οὐτρέχτης ἠχοῦν ἄκρως αἰσιόδοξες καὶ ἀποκαλύπτουν τί πέτυχε, ὑπὸ τὴν δική του διεύθυνση, ὁ διάλογος σὲ θεολογικὸ ἐπίπεδο, ὡστόσο δὲν κρύβουν καὶ κάποιους φόβους ὅτι ἐνδεχομένως οἱ προεργασίες, πού στόχο εἶχαν νὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ μεγαλύτερη δυνατὴ ἀποδοχὴ τῶν θέσεων, νὰ μὴν εἶχαν διεξαχθεῖ μὲ ἀρκετὴ προσοχή. Ὁ διάλογος μὲ τοὺς Παλαιοκαθολικοὺς ἦταν γιὰ τὸν Μητροπολίτη Δαμασκηνὸ μία κορυφαία στιγμή, ἀπὸ τὴν ἀποψη ὅτι τὸν ἐπιβεβαίωσε σὲ ὀρισμένα ἀπὸ τὰ βασικά του θεολογικὰ καὶ οἰκουμενικὰ αἰτήματα, πρᾶγμα ποῦ σημαίνει ὅτι ἡ ἐπιτυχία τοῦ διαλόγου αὐτοῦ καταδεικνύει συγχρόνως τὴν ἀδιαμφισβήτητη συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτου Δαμασκηνοῦ, μία συμβολὴ ἡ ὁποία θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ὑποδειγματικὴ καὶ γιὰ τοὺς ὑπόλοιπους διαλόγους⁴³:

1. Ἁγία Γραφὴ καὶ πατερικὴ παράδοση ἐπαληθεύτηκαν ὡς κοινὴ βάση γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῆς ἐνότητας· ἡ διαφορετικὴ γλῶσσα καὶ ἐρμηνεία δὲν συνιστοῦν ἀπαραιτήτως προδοσία τῆς ἀλήθειας τῆς πίστεως.
2. Οἱ διαφορὲς μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν μποροῦν νὰ ἀναγνωριστοῦν ὡς θεμιτὲς παραδόσεις τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσης, οἱ ὁποῖες ἀλληλοεμπλουτίζονται.

43. PAPANDEOU D., *Der orthodox - altkatholische Dialog. Ein Modell*, ὁ.π.

3. Ἡ παράδοση πού ἄπτεται τῆς πίστεως μπορεῖ νά ἐκφραστεῖ μὲ διάφορες θεμιτὲς μορφές· ὡς ἐκ τούτου, οἱ διαφορετικὲς παραδόσεις δὲν συνιστοῦν ἀναγκαστικὰ διαιρέσεις τῆς μίας παράδοσης τῆς πίστεως.
4. Ἱστορικὰ διαμορφωθεῖσες ἐκφάνσεις τοῦ χριστιανικοῦ βίου, καθὼς καὶ τοπικὲς ἰδιαιτερότητες, δὲν ἔρχονται ἀπαραιτήτως σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ γεγονός ὅτι οἱ κατὰ τόπους Ἐκκλησίαι σὲ Ἀνατολὴ καὶ Δύση εἶναι μέλη τῆς ἴδιας χριστιανικῆς οἰκογένειας.
5. Τὸ χριστιανικὸ πνεῦμα –εἴτε μὲ τὴν ἑλληνικὴ εἴτε μὲ τὴν λατινικὴ ἐκφρασή του– συνιστᾶ ἓνα καὶ μοναδικὸ κληροδότημα τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσης· οἱ διαφορὲς ιδιοσυγκρασίας καὶ πολιτισμοῦ μπορεῖ νά λειτουργοῦν ὡς συμπλήρωμα γιὰ τὴν κατανόηση τῆς πίστεως.
6. Ὁ φανατισμὸς καὶ τὰ πάθη ὀδηγοῦν σὲ πόλωση καὶ ἀφοριστικὲς περιχαρᾶκώσεις· μόνον πλημμυρισμένος ἀπὸ τὴν ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ μπορεῖ κανεὶς νά ἀναγνωρίσει, ἐκτὸς τῶν δικῶν του κανονιστικῶν ὁρίων, καὶ τοὺς ἐν Χριστῷ ἀδελφούς καὶ ἀδελφές.
7. Στὸ πλαίσιο τοῦ οἰκουμενικοῦ διαλόγου μπορεῖ κανεὶς νά ἀναζητήσει ἐκ νέου, νά ἀναλογιστεῖ ἐκ νέου καὶ νά ἀνακαλύψει ἐκ νέου τὴν ἴδια τοῦ τῆν χριστιανικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ «ταυτότητα»· Οἰκουμενισμὸς δὲν σημαίνει ἰσοπέδωση τῆς πίστεως.
8. Ἡ ἀληθινὴ ταυτότητα καὶ ἡ καθολικότητα τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι οὔτε θέμα γεωγραφικοῦ χώρου οὔτε θέμα ἡλικίας, ἐποχῆς ἢ ἀριθμοῦ τῶν πιστῶν.
9. Οἱ διάλογοι συνιστοῦν ἓναν κοινὸ δρόμο πρὸς τίς ρίζες, ὄχι μὲ στατικὸ ἀλλὰ μὲ δυναμικὸ τρόπο, ὄχι μὲ ἰσχυρογνωμοσύνη ἀλλὰ μὲ ἀμοιβαία χριστιανικὴ ἀγάπη.
10. Ὁ στόχος τῆς ἐνότητας τῶν Ἐκκλησιῶν δὲν σημαίνει ὁμοιομορφία τῆς Θείας Λειτουργίας καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, δὲν σημαίνει ὑποταγὴ τῆς μιᾶς Ἐκκλησίας σὲ μίαν ἄλλη, οὔτε ὅμως καὶ συνέχιση τῆς αὐτάρκειας πού περιχαρᾶκώνει καὶ τῆς ἀπομόνωσης· ἐνότητα τῶν Ἐκκλησιῶν σημαίνει, ἀπεναντίας, ζωὴ καὶ ἀπόδοση τιμῆς στὴν χριστιανικὴ πίστη μὲ ὅλες τίς θεμιτὲς ἐκδηλώσεις της, στὶς πολὺπλευρες, ἱστορικὲς πλέον μορφὲς ἐκφρασῆς της, στὴν πλούσια κληρονομία της, μὲ χριστιανικὴ ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον, μὲ τὴν λειτουργικὴ κοινωνία πέριξ τῆς μιᾶς καὶ μοναδικῆς τράπεζας τοῦ Κυρίου.

Σημαντικὸ συμπέρασμα τοῦ Μητροπολίτου Δαμασκηνοῦ: «Ὁ διάλογος μετὰ τὸ Ὁρθόδοξον καὶ Παλαιοκαθολικῶν συνιστᾶ ἓνα ἐμπλουτιστικὸ καὶ διδα-

κτικό μοντέλο. Βρήκαμε ξανά την αρχική μας συγγένεια, τὸ κοινὸ μας παρελθόν. Δίχως νὰ ἀγνοοῦμε τὶς θεμιτὲς θεολογικὲς ἐξελίξεις σὲ Ἀνατολὴ καὶ Δύση, μποροῦμε νὰ κάνουμε τὴν διαπίστωση ὅτι, πέραν ὄλων τῶν διαφορῶν μας, μοιραζόμαστε τὴν ἴδια πίστη καὶ ὅτι ἡ Ἀνατολὴ καὶ ἡ Δύση εἶναι μέρη ἑνὸς καὶ μοναδικοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, ὁ ὁποῖος, σύμφωνα μὲ τὴν θέληση τοῦ Θεοῦ, θὰ ὀφείλει νὰ μὴν εἶναι διχασμένος. Συνειδητοποιήσαμε πὼς ἔχουμε κοινὴ ἱστορία, κοινὲς καταβολές. Τοῦτο συνιστᾷ μία σημαντικὴ οἰκουμενικὴ ἐπιτυχία πολὺπλευρης σημασίας. Ὡς ἐκ τούτου, θὰ μπορούσαμε μέσω τῆς ἐντατικοποίησης τῶν διμερῶν διαλόγων νὰ δημιουργήσουμε μοντέλα γιὰ τὴν ἐνότητα, τὰ ὁποῖα θὰ ἐμπλοῦτιζαν τὸν διάλογο»⁴⁴.

5. Ὁ διάλογος μὲ τὶς Ἀνατολικὲς Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες (Ἀρχαῖες Ἀνατολικὲς Ἐκκλησίες)

Μολοντί ἀμέσως μετὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς Δ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου τῆς Χαλκηδόνας τὸ 451 οἱ Ὁρθόδοξοι ἐπιζητοῦσαν συνομιλίες μὲ τὶς Ἐκκλησίες ἐκεῖνες, οἱ ὁποῖες δὲν εἶχαν ἀποδεχτεῖ τὶς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου, δὲν στάθηκε δυνατὸν νὰ ὑπάρξει ἀποτέλεσμα, καθ' ὅτι οἱ «Ἀρχαῖες Ἀνατολικὲς Ἐκκλησίες» δὲν ἐμφανίζονταν ὡς ἐνιαία ἐκκλησιαστικὴ οἰκογένεια⁴⁵. Ἔτσι παρήλθαν οἱ αἰῶνες, ἕως ὅτου 1.500 χρόνια ἀργότερα συναντήθηκαν ξανά ἐκπρόσωποι τῶν κατὰ τόπους Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν στὴν Α΄ Ὀλομέλεια τοῦ ΠΣΕ τὸ 1948 στὸ Ἄμστερνταμ, ὅπου μὲ ἔκκληξη διαπίστωσαν ὅτι ἀντιπροσώπευαν τὴν ἴδια κληρονομία πίστεως καὶ συνεπῶς ἀνήκαν στὴν ἴδια οἰκογένεια καὶ τελοῦσαν ἐν κοινῶνι μὲταξύ τους. Ἡ θαυμάσια αὐτὴ ἀνακάλυψη γέννησε εὐθὺς ἀμέσως τὴν ἐπιθυμία ἀλληλοπροσέγγισης, ἀλλὰ καὶ οἰκοδόμησης σχέσεων μὲ ἄλλες Ἐκκλησίες, κυρίως μὲ τὴν Ὁρθόδοξη. Σὲ αὐτὸ συνέβαλλαν καὶ διάφορες ἐπέτειοι, οἱ ὁποῖες ἔδιναν τὴν εὐκαιρία γιὰ συνάντηση: ἡ ἐπέτειος τῶν 1900 ἐτῶν ἀπὸ τὴν ἔλευση τοῦ Ἀποστόλου Παύλου στὴν Ἑλλάδα (1951) καὶ ὁ ἑορτασμός τῆς Χιλιετηρίδας τοῦ Ἁγίου Ὁρους (1963)⁴⁶. Μὲ τὴν ἔκφραση τῆς βούλησης γιὰ μιὰ ἐκ νέου προσέγγιση δημιουργήθηκε στὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ '60 μιὰ πρωτοβουλία, ἡ ὁποία στόχευε σὲ δύο κατευθύνσεις: στὴν

44. Αὐτόθι.

45. Πρβ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ Δ., *Θεολογικοὶ διάλογοι*, 32.

46. Πρβ. ΙΣΤΑΥΡΙΔΙΣ, ὁ.π. 292.

ισχυροποίηση τῶν δεσμῶν ἐντὸς τῆς ἴδιας ἐκκλησιαστικῆς οἰκογένειας καὶ ἔναρξη ἐπαφῶν μὲ τὴν πλέον συγγενικὴ πρὸς αὐτοὺς ὀρθόδοξη Ἐκκλησία. Οἱ δύο αὐτὲς κινήσεις γίνονταν ἐν μέρει παράλληλα, ἐν μέρει ἀλληλοεπικαλύπτονταν.

Ἀπὸ ἐνδοεκκλησιαστικῆς ἀποψῆς, ἔλαβε χώρα ἓνα παγκόσμιο συνέδριο τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν στὴν Ἀντὶς Ἀμπέμπα τὸ 1965, στὸ ὁποῖο ἀποφασίστηκε ἡ συγκρότηση μιᾶς «Standing Committee», ἡ ὁποία τὰ ἀκόλουθα χρόνια ὑπῆρξε ἄκρως δραστήρια. Ἡ ἐπανένωση τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν σὲ μία καὶ μοναδικὴ οἰκογένεια ἐπέφερε ἐν συνέχειᾳ πολλὰ χαρμόσινα γεγονότα, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν μείωση τῶν ἐντάσεων, τὴν ἄρση ἐνὸς σχίσματος καὶ τὴν ἐπίτευξη τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Αἰθιοπίας⁴⁷.

Ἀπὸ διεκκλησιαστικῆς ἀποψῆς, ἡ στάση τῶν Ὀρθοδόξων ἀπέναντι στὸν διάλογο μὲ τὶς Ἀρχαῖες Ἀνατολικὲς Ἐκκλησίες ἦταν σαφῆς μετὰ τὴν σύγκληση τῆς Διορθόδοξης Ἐπιτροπῆς τοῦ 1930 στὸ Ἅγιον Ὄρος, ὡστόσο ἡ ἀπόφαση γιὰ τὴν ἔναρξη θεολογικοῦ διαλόγου ἔμελλε νὰ καθυστερήσει ὡς τὴν Α΄ Πανορθόδοξη Διάσκεψη τοῦ 1961· σὲ ἰσχύ τέθηκε, ἐν τούτοις, μόνις κατὰ τὴν Γ΄ Πανορθόδοξη Διάσκεψη τοῦ 1964, ὅπου καὶ καθορίστηκαν οἱ ἀπαραίτητες προπαρασκευαστικὲς ἐργασίαι. Ἐν τῷ μεταξύ, θεολόγοι τῶν δύο ἐκκλησιαστικῶν οἰκογενειῶν συναντιόνταν τακτικὰ σὲ ἀνεπίσημο ἐπίπεδο· ἄς ἀναφεροῦν ἐδῶ τὸ Ὄργου τοῦ 1961, τὸ Μπρίστολ τὸ 1967, ἡ Γενεύη τὸ 1970, ἡ Ἀντὶς Ἀμπέμπα τὸ 1971. Παράλληλα, ἡ Διορθόδοξη Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπὴ συνεδρίασε στὴν Ἀθήνα τὸ 1974, στὴν Ἀντὶς Ἀμπέμπα τὸ 1975 καὶ στὸ Σαμπεζῦ τὸ 1979, ὥσπου, ἐν τέλει, συνῆλθε ἡ Α΄ Ὀλομέλεια τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς γιὰ τὸν θεολογικὸν διάλογο στὸ Σαμπεζῦ τὸ 1985⁴⁸.

Τὸ 1988 ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης διόρισε τὸν Μητροπολίτη Δαμασκηνὸ συμπροεδρεύοντα τοῦ διαλόγου μὲ τὶς Ἀρχαῖες Ἀνατολικὲς Ἐκκλησίες. Ὑπὸ τὴν δική του αἰγίδα οἱ ἐργασίαι προχωροῦσαν συστηματικά. Κάθε συνέλευση καθόριζε ἐπακριβῶς τὸ περιεχόμενο, τὴν μέθοδο καὶ τὴν χρονικὴ στιγμὴ τῆς ἀμέσως ἐπόμενης συνέλευσης· ἔτσι, οἱ ἐργασίαι προχωροῦσαν μὲ ταχεῖς ρυθμούς. Ἦδη τὸ 1989 συνῆλθε ἡ Β΄ Ὀλομέλεια στὴν Μονὴ Anba Bishoy τῆς Αἰγύπτου. Ἐναν χρόνον ἀργότερα, στὶς ἀρχὲς τοῦ 1990, ἡ μικτὴ ὑποεπιτροπὴ συνεδρίασε ξανά στὴν Μονὴ Anba Bishoy, στὸ Wadi-El-Natrun, καὶ ἀμέσως

47. Αὐτόθι, 291 κ.έ.

48. Πρβ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ Δ., ὀ.π. 32-36 καὶ 287-309 (Dokumente).

μετά, τὸ φθινόπωρο, στὸ Σαμπεζύ· τὴν μικτὴ ὑποεπιτροπὴ διαδέχτηκε τὸ 1990 ἡ Γ' Ὀλομέλεια, ἐπίσης στὸ Σαμπεζύ. Τὸ 1993 συνήλθε καὶ ἡ Δ' Ὀλομέλεια, ξανὰ στὸ Σαμπεζύ, προκειμένου νὰ λύσει τὰ ζητήματα πού ἦταν ἀκόμη ἀνοικτὰ καὶ νὰ καθορίσει τίς μετέπειτα ἐνέργειες. Σύμφωνα πρὸς τίς ἀποφάσεις τῆς τελευταίας Ὀλομέλειας, ἀκολούθησε τὸ ἔτος 1995 μία ἐπιπλέον συνεδρίαση τῆς μικτῆς ὑποεπιτροπῆς στὴν Μονὴ Πεντέλης στὴν Ἀθήνα, ἡ ὁποία –μὲ τὸ βλέμμα στραμμένο σὲ μία πιθανὴ ἐπανένωση τῶν δύο Ἐκκλησιῶν– ἦταν ἐπιφορτισμένη μὲ τὸ καθήκον νὰ συζητήσει τὰ ἐκκρεμῆ ποιμαντορικά καὶ λειτουργικὰ θέματα⁴⁹.

Ὁ Μητροπολίτης Δαμασκηνὸς ἀξιολόγησε τὸν διάλογο αὐτὸν ὡς ἐξῆς: «Ὁ ἐπίσημος θεολογικὸς διάλογος μεταξὺ τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν ὑπῆρξε σύντομος καὶ ἐπιτυχής. Εἶχε ἐπικεντρωθεῖ κατὰ κύριο λόγο στὴν ἀπὸ κοινοῦ προσέγγιση τοῦ χριστολογικοῦ ζητήματος... Διαπιστώσαμε “πὼς οἱ δύο οἰκογένειες διαφύλασσαν πάντοτε πιστὰ τὴν ἴδια ἀuthεντικὴ ὀρθόδοξη χριστολογικὴ πίστη, καθὼς καὶ τὴν ἀδιάκοπη συνέχεια τῆς ἀποστολικῆς παραδόσεως, ἂν καὶ οἱ χριστολογικοὶ ὅροι χρησιμοποιοῦνταν κατὰ τρόπο διαφορετικὸ... Οἱ δύο οἰκογένειες συμφωνοῦν ὅτι τὰ ἀναθεμάματα καὶ οἱ καταδίκες πού ἐκφωνήθηκαν κατὰ τὸ παρελθόν καὶ πού μᾶς χωρίζουν σήμερα, θὰ πρέπει νὰ ἀρθοῦν ἀπὸ τίς δύο Ἐκκλησίες, οὕτως ὥστε νὰ παραμεριστῆ καὶ τὸ τελευταῖο ἐμπόδιο γιὰ τὴν πλήρη (ἀποκατάσταση) ἐνότητα(ς) καὶ κοινωνία(ς)”⁵⁰. Στὴν ἐναρκτήρια ὁμιλία τῆς Δ' Ὀλομέλειας τοῦ 1993 ὁ Μητροπολίτης Δαμασκηνὸς ὑπογράμμισε ὅτι «ἡ παρούσα συνάντηση... εἶναι ἐξαιρετικῆς σπουδαιότητος... ὡς πρὸς τὴν ὀρθὴ ἀξιολόγηση τοῦ πράγματι ἱστορικῆς σημασίας θεολογικοῦ ἔργου τῆς Ἐπιτροπῆς μας». Γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ «οἱ δύο πλευρὲς συνέταξαν δύο ἐκθέσεις..., προκειμένου νὰ ἐκπονηθοῦν κατάλληλες προτάσεις ὡς πρὸς τὴν ἐπίτευξη τῆς ἐκατέρωθεν ἄρσης τῶν ἀναθεμάτων καὶ τῆς ἀποκατάστασης τῆς πλήρους κοινωνίας μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιαστικῶν οἰκογενειῶν. Πέραν αὐτοῦ, ἡ Σύνοδος τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριαρχείου

49. Οἱ ἐπίσημες γλῶσσες αὐτοῦ τοῦ διαλόγου ἦταν ἡ ἀγγλικὴ καὶ ἡ ἑλληνικὴ. Ὅλα τὰ ντοκουμέντα μπορεῖ κανεὶς νὰ τὰ βρεῖ στὸ ἑλληνικὸ πρωτότυπο καὶ σὲ γαλλικὴ μετάφραση στὸ «Ἐπίσκεψις». Γερμανικὰ κείμενα στό: *Dokumente*, tom. 2, 294-306· τόμ. 3, 131-138. – Πρβ. καί: *Orthodoxie im Dialog*, 17 und 19.

50. PAPANDEOU D., *Auf dem Weg zur Wiederherstellung der vollen Gemeinschaft zwischen der Orthodoxen Kirche und den Orientalisch-Orthodoxen Kirchen*. Στό: *Una Sancta* 49 (1994) 1, 52.

ένέκρινε την απόφαση τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία οἱ δύο συμπροεδρεύοντες θὰ ἐπισκέπτονταν ἅπασες τὶς Ὁρθόδοξες καὶ Ἀρχαῖες Ἀνατολικές Ἐκκλησίες, προκειμένου νὰ προετοιμάσουν ἐπιτόπου τὸ ἔδαφος γιὰ τὴν ταχεῖα ὑλοποίηση τῶν προτάσεων – καὶ λαμβάνοντας ὑπόψη τὴν ἀποδοχὴ στὴν συνείδηση τοῦ λαοῦ, ὥστε νὰ ἀποκλειστεῖ ὁ κίνδυνος ἐσωτερικῶν διχασμῶν»⁵¹. Ἡ ἀποστολὴ αὐτὴ ἔλαβε χώρα τὸ 1994 καὶ τὸ 1995.

Ἡ συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτου Δαμασκηνοῦ συνίσταται στὸ γεγονός ὅτι, ἔπειτα ἀπὸ ἓνα ἀρκετὰ μεγάλο χρονικὸ διάστημα προσπαθειῶν, ὁ διάλογος μετὰξὺ τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν στάθηκε δυνατὸν νὰ περατωθεῖ ἐπιτυχῶς ἔπειτα ἀπὸ μόλις ἑπτὰ χρόνια, χάριν τῆς ἀποφασιστικῆς διεύθυνσης ἐκ μέρους τοῦ Μητροπολίτου, ὁ ὁποῖος ἐπέλυσε χρεὴ συμπροεδρεύοντος μετὰ τοῦ κόπτη Μητροπολίτου Δαμιέτης κ. Anba Bishoy. Ἡ ὑποδοχὴ τῶν Προκαθημένων διαφόρων Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν στὸ Ὁρθόδοξο Κέντρο στὸ Σαμπεζῦ⁵² καὶ τὰ ἀκαταπόνητα ταξίδια σὲ ὅλες τὶς συμμετέχουσες στὸν διάλογο Ἐκκλησίες ἔθεσαν τὶς προϋποθέσεις ἐκεῖνες γιὰ μίαν βάσιν ἐμπιστοσύνης, οἱ ὁποῖες ἦταν καὶ εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαῖες γιὰ τὸν διάλογο. Σὲ τελικὴ ἀνάλυση, τὸ ζητούμενο ἦταν νὰ λυθοῦν καὶ νὰ ἀρθοῦν οἱ παλιές παρεξηγήσεις στὰ χριστολογικὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα συνιστοῦν τὸ κεντρικὸ σημεῖο τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Προσπαιτούμενα ἦταν λοιπὸν οἱ ἱστορικὲς γνώσεις, ἡ θεολογικὴ ἐπάρκεια, ἡ γλωσσικὴ κατάρτιση καὶ ἐπίσης ἡ κατανόηση εὐαίσθητων θεμάτων πού ἄπτονται τῶν πολιτισμικῶν ἰδιαιτεροτήτων. Δύσκολα θὰ ἔβρισκε κανεὶς πιὸ κατάλληλο θεολόγο γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ ἀπὸ τὸν Μητροπολίτη Δαμασκηνό, καθὼς ἡ διδασκαρικὴ του διατριβὴ πραγματευόταν τὸ ζήτημα τῆς ἴδρυσης καὶ ὀργάνωσης τῆς ἁρμενικῆς Ἐκκλησίας⁵³.

51. Αὐτόθι, 53-54. – Πρβ. σχετικὰ τὴν ἐκτενῆ ἀξιολόγησι: ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, Ὁ θεολογικὸς διάλογος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν. Στὸ: Λόγος διαλόγου. *Ἡ Ὁρθοδοξία ἐνώπιον τῆς τρίτης χιλιετίας*. – Ἀθήνα 1997, 211-236. Ἐνδιαφέρον εἶναι ἐπίσης: ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ., Ἀπάντησις εἰς τὸ γράμμα τῆς ἱεραῆς κοινότητος τοῦ Ἁγίου Ὁρους περὶ τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου πρὸς τὰς Ἀρχαίας Ἀνατολικὰς Ἐκκλησίας, 237-261.

52. Πρβ. BRUN MARIA, Δαμασκηνὸς Παπανδρέου, Πρῶτος Μητροπολίτης Ἑλβετίας 1969-2003. / *Damaskinos Papandreou. Erster Metropolit der Schweiz 1969-2003*. – Ἀθήνα 2011, 320 κ.ἐξ., 367 κ.ἐξ.

53. ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ ΑΛ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ, Ἰδρυσις καὶ ὀργάνωσις τῆς ἁρμενικῆς Ἐκκλησίας μέχρι τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Μελέτη ἱστορικὴ καὶ κριτικὴ. – Ἀθήνα 1966.

Σε δογματικό επίπεδο, και υπό τὸν συντονισμό τοῦ Μητροπολίτου Δαμασκηνοῦ, τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς διασαφήνισαν μὲ ἀποτελεσματικό τρόπο τὰ ὑπὸ συζήτηση χριστολογικά θέματα, λύνοντας ὀρολογικά προβλήματα, τὰ ὁποῖα εἶχαν ὀδηγήσει σὲ παρεξηγήσεις ἀναφορικά μὲ τὸ περιεχόμενο. Μὲ τὴ λύση αὐτῶν τῶν προβλημάτων, ἡ Μικτὴ Ἐπιτροπὴ γιὰ τὸν θεολογικὸ διάλογο ἔκλεισε τὴν καθ' αὐτὸ ἐργασία τῆς τὸ 1990 μὲ τὴν Γ' Ὀλομέλεια. Ἐφ' ὅσον διαπιστώθηκε ὅτι οἱ δύο Ἐκκλησίες μοιράζονταν τὴν ἴδια πίστη καὶ εἶχαν διατηρήσει τὴν Ἀποστολικὴ Διαδοχὴ», ἀναγνωρίστηκε στὶς Ἀρχαῖες Ἀνατολικές Ἐκκλησίες τὸ δικαίωμα νὰ φέρουν τὸν τίτλο «ὀρθόδοξες»: ἐφ' ἑξῆς θὰ ὀνομάζονταν «Ἀνατολικές Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες». Ὡς λογικὴ συνέπεια, θὰ αἴρονταν πλέον τὰ ἀναθέματα καὶ οἱ καταδίκες. Τοῦτο ἐναπόκειται –ἀντιστοιχῶς ὡς πρὸς τὸν διάλογο μὲ τοὺς Παλαιοκαθολικούς– στὴν εὐχέρεια τῶν ἀνώτατων ἱεραρχικῶν ὀργάνων τῶν κατὰ τόπους Ἐκκλησιῶν ἢ τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς ὀρθόδοξου Ἐκκλησίας. Ἡ Δ' Ὀλομέλεια εἶχε ἀποκλειστικά τὸ καθῆκον νὰ συζητήσῃ τις διαδικαστικὲς λεπτομέρειες γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς πλήρους κοινωνίας μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, πράγμα πού ἔπραξε, ψηφίζοντας τὸ τελικὸ ἀνακοινωθέν καὶ παραδίδοντάς το στοὺς ἀντιστοιχοῦς ἐκκλησιαστικούς ἱεράρχες «πρὸς γνώση καὶ ὑλοποίηση»⁵⁴.

6. Μελλοντικὲς προοπτικὲς

Ποῦ βρισκόμαστε σήμερα, εἴκοσι χρόνια μετὰ τὴν ἐπίσημη ὀλοκλήρωση τῶν δύο πρώτων διαχριστιανικῶν θεολογικῶν διαλόγων; Καὶ συγκεκριμένα, τῶν δύο διαλόγων πού διεξήγαγε ἡ ὀρθόδοξη Ἐκκλησία μὲ τις παλαιοκαθολικὲς καὶ τις ἀνατολικὲς ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες; Ἡ ἀλλιῶς: πῶς διαγράφεται τὸ μέλλον τῶν ἐλπιδοφόρων προοπτικῶν τῆς οἰκουμενικῆς ἐκκίνησης τοῦ 20^{οῦ} αἰ. στὸ κατῶφλι τῆς 3^{ης} χιλιετηρίδας; Συνιστοῦν ὅλα αὐτὰ ἀπλῶς «ἓνα παροδικὸ φαινόμενο τοῦ χθές»; Ἄραγε, ἡ ἀνάμνηση τῶν δύο παγκοσμίων πολέμων ἔχει ἤδη ἀτονήσει; Ἐχουν ἐκλείψει ὅλοι οἱ θρησκευτικοί - ἠθικοί, πρακτικοί - κοινωνικοὶ καὶ ποιμαντορικοὶ –λόγῳ διασπορᾶς– λόγοι, οἱ ὁποῖοι κυρίως εὐνόησαν τὸ οἰκουμενικὸ ἀνοιγμα;⁵⁵ Μήπως ἐσχάτως ἐπικράτησε μία μυωπικὴ αὐταρέσκεια;

54. Πρβ. Ἀποφάσεις τοῦ 1990, στό: *Dokumente*, τόμ. 2, 304.

55. Πρβ. ΧΑΡΚΙΑΝΑΚΗΣ Στ., ὀ.π. 351.

Μήπως τῆ θέσῃ τῆς αὐτοκρατικῆς συνείδησης κατέλαβε μία αὐτάρεσκη ἀδρά-
νεια; Τί ἀπέγινε τὸ ὀφειλόμενο στὸν Κύριο χρέος γιὰ ἐνότητα; Ἄραγε, οἱ χρι-
στιανοὶ κουράστηκαν ξανὰ νὰ «ἐπαγρυπνοῦν καὶ νὰ προσεύχονται»;⁵⁶ Ἀπὸ ποῦ
λοιπὸν νὰ ἀρχίσει κανεὶς γιὰ νὰ ἀφυπνίσει τὶς ἐν μέρει λιμνάζουσες, ἐν μέρει
ἀποκοιμισμένες διεκκλησιαστικὲς ἐπαφές καὶ τοὺς διαλόγους;

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία προσφέρει διάφορα στοιχεῖα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα μπο-
ρεῖ νὰ ξεκινήσει κανεὶς. Εὐχῆς ἔργον θὰ ἦταν –προπαντὸς σὲ δυσχερεῖς κατα-
στάσεις– νὰ μελετῶνται καὶ νὰ ἐξακριβώνονται οἱ λόγοι γιὰ τὴν ἀποτυχία πρω-
τοβουλιῶν ποὺ ἐπεδίωξε ὁ Οἰκουμενισμός. Ὡς γνωστόν, ἀπὸ τὰ λάθη μπορεῖ
κανεὶς νὰ διδαχτεῖ· δὲν προσφέρονται μόνον γιὰ «ἀνάθεμα»! Τὸ θεολογικὸ πε-
ριεχόμενο, ἡ διδακτικὴ καὶ ἡ μεθοδολογία, ἡ ἐνσυναίσθησις τῆς πολιτισμικῆς
ταυτότητος, ἡ συνέχεια ὡς πρὸς τὴ σύγχρονη Ἱστορία, ἡ συνέπεια πρὸς τὶς πα-
ραδόσεις, καθὼς καὶ ἡ ἐμπνευση ἀπὸ αὐτές: αὐτὰ εἶναι τὰ κριτήρια γιὰ τὴν
ἐπανεξέταση ἱστορικὰ ἐπιτυχημένων ἢ ἀποτυχημένων προσπαθειῶν. Σὲ καμία
περίπτωση δὲν πρέπει νὰ εἶναι στρατηγικοὶ σκοποὶ ἢ τέτοιοι ποὺ ἐξυπηρετοῦν
πολιτικὲς ἰσχύος, σκοποὶ οἱ ὁποῖοι ὀδηγοῦν, ἀνὰ τοὺς αἰῶνες, ὀλοένα ξανὰ
στὸν πειρασμὸ τῆς ἐκμετάλλευσῃς γιὰ ἰδίους σκοποὺς τῶν συμφιλιωτικῶν τά-
σεων καὶ τῶν προσπαθειῶν γιὰ ἐνότητα στὸ ὄνομα τῆς μίας κοινῆς χριστια-
νικῆς πίστεως.

Ἄς ἀναφερθοῦν ἐδῶ τὰ ἀκόλουθα σημεῖα:

- Οἱ προσπάθειες προσέγγισῃς, οἱ ὁποῖες ἔλαβαν χώρα ἀμέσως μετὰ τὸ
Σχίσμα τοῦ 1054, ἀπέτυχαν οἰκτρὰ καὶ ὀδήγησαν στὴν ἰσχυροποίηση τῶν
ἐκατέρωθεν θέσεων. Ποιοὶ ὑπῆρξαν οἱ λόγοι γιὰ τοὺς ὁποίους δὲν ἦταν
πλέον δυνατὴ ἡ ἄμεση ἐπανόρθωσις τῆς «προκληθείσας ζημίας» καὶ γιὰτί
οἱ ἀμοιβαῖες ἐχθρότητες δὲν στάθηκε δυνατὸ νὰ ξεπεραστοῦν παρὰ μόνον
ἔπειτα ἀπὸ ἐννιακόσια χρόνια; Γιατί αὐτὸ δὲν κατέστη δυνατὸ τὸ ἔτος
1111/12⁵⁷, ἀλλὰ κατέστη δυνατὸ τὸ 1965;
- Ὁ οὐνιτισμός –καὶ κατ' ἐπέκτασιν ὁ προσηλυτισμός– ἀναφέρονται σήμε-
ρα ὡς οἱ βασικοὶ λόγοι γιὰ τὴν στασιμότητα τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου,
ἰδίως μεταξὺ τῆς ὀρθοδόξου καὶ τῆς ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας. Ἐν
προκειμένῳ, θὰ ἔπρεπε κανεὶς νὰ ἀνατρέξει στοὺς ἱστορικοὺς λόγους γιὰ

56. Πρβ. Μκ 14,38.

57. Πρβ. BAYER AXEL, *Spaltung der Christenheit. Das sogenannte Morgenlandische Schisma von 1054*. – Κολωνία - Βαϊμάρη - Βιέννη 2002.

τις ένωτικὲς προσπάθειες ἐκ μέρους τῆς ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας⁵⁸, νὰ διερευνήσει τὶς εὐαισθησίες τῶν Ὁρθοδόξων, καθὼς καὶ νὰ διευκρινίσει ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὶς ἐκκλησιαστικὲς ἱεραρχίες τὸ γιατί τέτοιες προσπάθειες ἐξακολουθοῦν νὰ ὑφίστανται τὴν ἐποχὴ τοῦ Οἰκουμενισμοῦ, καὶ νὰ ἐξαχθοῦν τὰ ἀναγκαῖα συμπεράσματα.

- *Οἱ ἑνωτικὲς Σύνοδοι τῆς Λυών (1274) καὶ τῆς Βασιλείας - Φερράρας - Φλωρεντίας (1431-1449)*, οἱ ὁποῖες ἔμειναν στὴν ἱστορία μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ καὶ οἱ ὁποῖες ἐπεδίωξαν «τὴν ἔνωση» κατὰ κύριο λόγο μὲ τοὺς Ἑλληνας, τοὺς Ἀρμένιους καὶ τοὺς Ἰακωβίτες, θὰ ἔπρεπε νὰ μελετηθοῦν προσεκτικὰ γιὰ νὰ ἀπαντηθεῖ τὸ ἐρώτημα γιατί οἱ ἀποφάσεις παρέμειναν ἄκαρπες καὶ γιατί «ἡ ἔνωση» ἐν τέλει δὲν συντελέστηκε ποτέ⁵⁹, πὼς δὲ μᾶλλον ἂν λάβει κανεὶς ὑπ' ὄψιν πὼς παρόντες στὶς συνεδριάσεις τῶν συνόδων δὲν ἦταν μόνον ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἀλλὰ καὶ ὁ βυζαντινὸς αὐτοκράτορας Ἰωάννης Η΄ Παλαιολόγος, οἱ ἐπίτροποι Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων, ἀργότερα καὶ ὁ Μητροπολίτης Κιέβου καὶ πασῶν τῶν Ρωσιῶν, πολλοὶ ἐπίσκοποι ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἐκπρόσωποι τῶν Ἀρμενίων, τῶν Κοπτῶν, τῶν Σύρων, τῶν Χαλδαίων, τῶν Μαρωνιτῶν καὶ τῶν Ἰακωβιτῶν⁶⁰. Σὲ τί ὀφειλόταν ἡ ἀποτυχία;
- *Οἱ θρησκευτικὲς συνομιλίες μεταξὺ Λουθηρανῶν καὶ Ὁρθοδόξων τὸν 16^ο αἰ., βασιζόμενες στὴν ἑλληνικὴ μετάφραση τῆς «Confessio Augustana» (1530) ἀπὸ τὸν οὐμανιστὴ Φίλιππο Μελάγχθωνα (1497-1560), καὶ τὸν 17^ο αἰ. μὲ τὴν «Ὁμολογία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας» (1625) τοῦ Μητροφάνη Κριτόπουλου (1589-16), καθὼς καὶ ἡ ἀλληλογραφία μεταξὺ τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου Λουκάρεως (*1572 / 1602-1638) καὶ μεταρρυθμιστῶν θεολόγων, μία ἀλληλογραφία πὺν κορυφώθηκε μὲ τὸ «Confessio fidei», τὸ ὁποῖο προκάλεσε μεγάλη αἴσθηση, ἔληξαν μὲ καθαιρέσεις, ἐκτελέσεις, ἀναθέματα. Ἐὰν ἡ ὑπόθεση «δὲν εἶχε κλείσει ἐκεῖ», παρὰ «ἀπασχολοῦσε τὰ πνεύματα πολὺ μετὰ τὸν θάνατό του»⁶¹, θὰ μποροῦσε στὶς μέρες μας νὰ*

58. Πρβ. μ.ἄ. HAJJAR JOSEPH, *Zwischen Rom und Byzanz. Die unierten Christen des Nahen Ostens*. – Mainz 1972.

59. Πρβ. σχετικὰ τὴ μελέτη του: PAPANDEOU D., *Die Konzilien von Basel und Ferrara-Florenz. Orthodoxe Kirche - Unionsbestrebungen*. Στό: *Vorträge der Aeneas - Silvius - Stiftung an der Universität Basel*, Nr. 27. – Βασιλεία 1992.

60. Πρβ. στό: *Lexikon für Theologie und Kirche*, τόμ. 4. – Freiburg 1986, 174-176.

61. VISCHER LUKAS, *Zum kommenden Dialog zwischen den orthodoxen und den refor-*

ἀνακινήθει, διότι ἡ σημερινή ἀπαίτηση γιὰ μία ἐπαναδιατυπωμένη ὁμολογία πίστεως θὰ ἄξιζε τὸν κόπο μιᾶς ἀντιπαράθεσης γύρω ἀπὸ τὶς ἀπόψεις τοῦ Κυρίλλου καὶ τῶν ὁμολόγων του. Πρὸς ἐξέταση θὰ ἦταν συνεπῶς τὸ «κατὰ πόσο δεσμευτικὲς ἀπὸ κανονιστικῆς ἀπόψεως» εἶναι σήμερα γιὰ ὅλη τὴν Ὁρθοδοξία «οἱ δογματικῶς ἀπορριπτικὲς θέσεις... καὶ οἱ καταδίκες» τόσο τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως ὅσο καὶ τῶν Λουθηρανῶν⁶².

- *Οἱ ἐνωτικὲς προσπάθειες* κατὰ τὸν 18^ο αἰ., ὑπὸ τὴ μορφή μιᾶς «Ἱερᾶς Συμμαχίας», στὶς ὁποῖες συμμετεῖχε ὁ Ρῶσος ὀρθόδοξος Μητροπολίτης Φιλάρετος Μόσχας (*1782 / 1826-1867) – ὁ ὁποῖος προφανῶς ἦταν «πολλὸ μπροστὰ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ του» – ἀπορρίφθηκαν ἐκ τῶν ὑστέρων ὡς «οὐτοπικὲς». Μένει ἐν τέλει νὰ ἀναλογιστεῖ κανεὶς γιατί ἡ ἰδέα μιᾶς πρὸς ἐπίτευξη ἐνόητης σὲ μυστηριακὸ ἐπίπεδο, τὴν ὁποία ὁ «πιθανῶς σπουδαιότερος θεολόγος τῆς ρωσικῆς Ἐκκλησίας τῆς σύγχρονης ἐποχῆς» θεμελίωσε κατὰ κύριο λόγο ἐπὶ τοῦ «*consensus fidelium*» – δηλαδὴ ἐπὶ μιᾶς ὑπεύθυνης ἐκκλησιολογικῆς βάσης! – περιέπεσε τόσο περιφρονητικὰ στὴ λήθη ὡς «ἀνέφικτο ὄνειροπόλημα»⁶³.
- *Ἡ βούληση ἀνανέωσης* ἐκ μέρους τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Μελέτιου Δ' Μεταξάκη (*1871-1935/1921-1923) – «ἐνὸς ἐξαιρέτου ἱεράρχη..., φιλόπονου καὶ δραστήριου..., ὁ ὁποῖος συνδύαζε μὴν σπάνια ὀργανωτικὴ μεγαλοφυΐα καὶ ἓνα βαθὺ οἰκουμενικὸ φρόνημα... καὶ ἐπέδρασε ὡς κινητήριος μοχλὸς σὲ ὁλόκληρη τὴν Ὁρθοδοξία», διότι «ἡ στάση του συνολικά... ἦταν ἄκρως προοδευτικὴ»⁶⁴ – φάνηκε ἤδη στὶς ἀρχὲς τοῦ 20^{οῦ} αἰ., ὅταν, σὲ συνέχεια τῶν Πατριαρχικῶν Ἐγκυκλίων, συγκάλεσε τὸ 1923, λίγο μετὰ τὴ λήξη τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου, τὸ «Πανορθόδοξο Συνέδριο» στὴν Κωνσταντινούπολη. Σήμερα ὀφείλει κανεὶς νὰ ἐξετάσει μὲ τὴ μέγιστη δυνατὴ ἀντικειμενικότητα καὶ εἰλικρίνεια τὸν λόγο γιὰ τὸν ὁποῖο ἀπορρίφθηκαν τότε σφόδρα «οἱ τολμηρὲς ἀποφάσεις» αὐτοῦ τοῦ θεωροῦ-

mierten Kirchen. Στό: *Orthodoxie et mouvement oecumenique (Études théologiques 6)*. – Σαμπεζύ/Γενεύη 1986, 65-82· ἐδῶ 71.

62. LILIENFELD FAIRY VON, *Die bilateralen Dialoge zwischen Orthodoxie und Protestantismus seit dem Reformationszeitalter*. Στό: *Les dialogues oecumeniques hier et aujourd'hui (Études théologiques 5)*. Σαμπεζύ/Γενεύη 1985, 97-117· ἰδίως 99-102.

63. FLOROVSKY G., *The Orthodox Churches* 193-195.

64. ΧΑΡΚΙΑΝΑΚΗΣ Στ., ὀ.π. 352.

μενου ως «προοδευτικοῦ»⁶⁵ συνεδρίου σέ ὅ,τι ἀφορᾶ θέματα τὰ ὅποια σήμερα εἶναι γιά ὀλόκληρη τήν Ὁρθοδοξία ἐξίσου ἐπίκαιρα καί προκαλοῦν ἐξίσου μεγάλο ἐνδιαφέρον ὅσο καί πρὶν ἀπὸ ἑκατὸ χρόνια –δηλαδή ἡ ἡμερολογιακὴ μεταρρύθμιση, ἰδίως λόγῳ τῆς ἡμερομηνίας τοῦ Πάσχα, τὸ κώλυμα γάμου γιά τοὺς κληρικούς, ἀλλὰ καί ἡ ἀναγνώριση τῶν ἀγγλοσαξονικῶν χειροτονιῶν στὸ πλαίσιο τοῦ Οἰκουμενισμοῦ– καί γιατί προκαλέσαν σκάνδαλο, ἐφ’ ὅσον λίγα χρόνια ἀργότερα ὅλες αὐτὲς οἱ θεματικὲς ἐνότητες τέθηκαν ἐκ νέου στὴν ἡμερησία διάταξη τῆς ὑπὸ προπαρασκευὴ εὐρισκόμενης πανορθόδοξης Συνόδου.

- Ὁ *διάλογος τῆς ἀγάπης*, ὁ ὁποῖος ἄρχισε κατόπιν πρωτοβουλίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχῃ Ἀθιναγόρα Α΄ τὸ ἔτος 1958 μετὰ τὴν ἀποβίωση τοῦ Ἐπισκόπου Παλαιᾶς Ρώμης, Πάπα Πίου ΙΒ΄, καί στὸν ὁποῖο ἀνταποκρίθηκε ἄμεσα ἡ ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία ὑπὸ τοὺς Πάπες Ἰωάννη ΚΓ΄ καί Παῦλο ΣΤ΄: ἐδῶ ἐπιβάλλεται ἀσφαλῶς τὸ ἐρώτημα γιὰ εἰδικὰ ἢ πρωτοβουλία αὐτῆ τοῦ «διαλόγου τῆς ἀγάπης» βρῆκε ἐξ ἀρχῆς ἀπήχηση στὸν ἀποδέκτη; Γιατί δὲν προκαλέσε ἀμφιβολίες καί στέφτηκε μὲ ἐπιτυχία; Ποιά κίνητρα, ποιά αἴτια, ποιά βαθύτερη ἐπίγνωση βρῖσκονταν πίσω ἀπὸ τίς προφητικὲς ἐνέργειες τοῦ Πατριάρχῃ Ἀθιναγόρα; Σὲ τί ὀφειλόταν τὸ γεγονός ὅτι ἔτυχε ὀρθῆς κατανόησης ἰδιαίτερα ἀπὸ πλευρᾶς τῶν ἐκπροσώπων τῆς ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, τῆ στιγμῆ πού τὸ Βατικανὸ δὲν ἤθελε νὰ ἀκούσει τίποτε γιὰ Οἰκουμενισμό μέχρι τὴν παραμονὴ τῆς Β΄ Βατικάνειας Συνόδου; Γιατί αἴφνης ἀνοιξαν ὅλες οἱ πόρτες σὲ διεκκλησιαστικὸ ἐπίπεδο, ὡσὰν οὐδέποτε νὰ μὴν ὑπῆρξαν κλειστὲς;
- Ὁ *Θεολογικὸς Διάλογος*, ὁ ὁποῖος, μὲ τὴν εἴσοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης στὴν Οἰκουμενικὴ Κίνηση, ἔτυχε γενικῆς –σχεδὸν ἐνθουσιώδους– ἀποδοχῆς ἀπὸ τίς διάφορες χριστιανικὲς Ἐκκλησίες καί ἐκκλησιαστικὲς κοινότητες, ἔκανε μεγάλα βήματα προόδου, κατέρριψε πολλοὺς φραγματοὺς καί προκαταλήψεις αἰῶνων μετὰξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν καί ἀπάλυνε ἐνεργὰ μέτωπα. Ἡ συνάντηση μὲ τὸν ἀγνωστο Ἄλλον, τὸν ἕως τότε σιγματισμένο συγχριστιανό, ἦταν αἴφνης δυνατὴ, μάλιστα καί εὐπρόσδεκτη. Χαρακτηριστικώτατο παράδειγμα κατέστη τὸ Ὁρθόδοξο Κέντρο τοῦ Οἰκουμε-

65. JENSEN A., *Die Zukunft*, ὅ.π. 25 κ.έ. – (Πρβ. ἀρχεῖα συνεδρίου στό: *Τὸ ἐν τῇ Πόλει ἡμῶν Πανορθόδοξον Συνέδριον*, Κωνσταντινούπολη 1923. Στό: ΣΤΑΥΡΙΑΔΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, Περὶ τῆς ὀνομασίας τῆς μελλούσης Συνόδου. Στό: *Θεολογία* 38 (1967) 529-532.

νικου Πατριαρχείου στο Σαμπεζύ/Γενεύη: ένας οίκος με ανοιχτές πόρτες, όπου εισέρχονταν φιλικά πρόσωπα γεμάτα προσδοκίες και εξέρχονταν μάτια φωτεινά. Τί ήταν αυτό που ενέπνεε τα όραματα του Μητροπολίτου Δαμασκηνού; Γιατί κατόρθωσε ειδικά εκείνος –και με ποιό τρόπο τὸ κατόρθωσε– νὰ πείσει τὸν συνομιλητή του, ἔτσι ὥστε ἕως σήμερα νὰ ἔχουν ὀλοκληρωθεῖ ἐν τέλει μόνον οἱ δύο θεολογικοὶ διάλογοι ποὺ τελοῦσαν ὑπὸ τὴν δική του προεδρία;

Κλείνοντας, μπορεῖ κανεὶς νὰ πεῖ: Εἴτε κατὰ τὶς προσπάθειές μας γιὰ μία διαρκῆ ἀλληλοπροσέγγιση τῶν χριστιανῶν βαδίσουμε στὰ ἀχνάρια τοῦ μεγάλου ὄραματιστῆ, Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηνᾶγόρα, ὁ ὁποῖος πῆρε τὴν πρωτοβουλία γιὰ τὸν διάλογο μὲ ὅλους τοὺς χριστιανούς, διεξάγοντας τὸν –«θεάρεστη συνομιλία»⁶⁶ καθὼς ἦταν– κατὰ κύριο λόγο ὡς «*Διάλογο τῆς Ἀγάπης*»⁶⁷, εἴτε ἐμπνευστοῦμε ἀπὸ τὸν ἑλληνορθόδοξο Μητροπολίτη Δαμασκηνό (Παπανδρέου), ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε, τόσο ὡς Μητροπολίτης Τρανουπόλεως (1970-1982), ὅσο καὶ ὡς πρῶτος Μητροπολίτης Ἑλβετίας (1982-2003), μᾶλλον ὁ πλέον διακεκριμένος –χαρισματικὸς καθὼς ἦταν– ἐκκλησιαστικὸς ἄνδρας στὸν τομέα τῶν «*θεολογικῶν διαλόγων*» στὸν ἐνδοχριστιανικὸ χῶρο: τὰ πάντα μᾶς ὀδηγοῦν πρὸς ἕναν καὶ μοναδικὸ κοινὸ στόχο: τὴν ἀπὸ τὸν Ἰησοῦ ἐπιθυμηθεῖσα ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας στὸ ἕνα καὶ μοναδικὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ.

---

66. KAUFMANN LUDWIG (ἐκ.), *Christenheit, Israel und Islam. Begegnung im Heiligen Land*. – Λουκέρινη 1964, 153.

67. Πρβ. στό: Τόμος Ἀγάπης, ὁ.π. – Πρβ. ἐπίσης καὶ στό: PAYER ALJA, *Der Ökumenische Patriarch Athenagoras I. – ein Friedensbringer aus dem Osten*. – Würzburg 1986, 23-25.